

Monitor Special Heroes in cluster 3

Startsituatie van deelnemende cluster 3-scholen en hun leerlingen

Caroline van Lindert
Remko van den Dool

W.J.H. Mulier Instituut

Monitor Special Heroes in cluster 3

Startsituatie van deelnemende cluster 3-scholen en hun leerlingen

in opdracht van de programmaorganisatie Special Heroes
(een samenwerkingsverband van Gehandicaptensport Nederland,
LVC3 en NOC*NSF)

Caroline van Lindert
Remko van den Dool

m.m.v. Steven Wijker

© *W.J.H. Mulier Instituut*
's-Hertogenbosch, september 2011

*W.J.H. Mulier Instituut
Centrum voor sociaal-wetenschappelijk sportonderzoek*

*Postbus 188
5201 AD 's-Hertogenbosch*

*t 073-6126401
f 073-6126413
e info@mulierinstituut.nl
i <http://www.mulierinstituut.nl>*

Vormgeving omslag en realisatie drukwerk: *Arko Sports Media, Nieuwegein*

Voorwoord

De sportdeelname van kinderen en jongeren met een handicap ligt veel lager dan van de leeftijdsgenoten zonder handicap. Ook zijn zij minder vaak lid van een sportvereniging dan kinderen en jongeren zonder handicap. Terwijl sport juist voor deze doelgroep zo belangrijk is. Sporten en bewegen is leuk, geeft kracht en maakt trots! Sporten vergroot niet alleen het zelfvertrouwen, maar zorgt tegelijk voor sociale contacten met leeftijdgenootjes. Daarom is het belangrijk dat sporten voor iedereen toegankelijk is.

Special Heroes werkt eraan om leerlingen in het speciaal onderwijs te laten ervaren hoe leuk sporten en bewegen kan zijn. Het is een gezamenlijk initiatief van LVC3, Nationaal Kenniscentrum Gehandicaptensport en NOC*NSF en wordt mede mogelijk gemaakt door het Ministerie van VWS. De stuurgroep, met vertegenwoordigers van de drie organisaties en een onafhankelijk voorzitter, is opdrachtgever voor de programmaorganisatie.

Het sportstimuleringsprogramma bestaat sinds 2009 en werkt inmiddels met regionale projectleiders in alle regio's van het land. Het programma wordt in nauwe samenwerking met scholen en lokale sportverenigingen en andere sportaanbieders uitgevoerd. Zo geven we samen een enorme impuls aan jeugdsport voor leerlingen in het speciaal onderwijs.

Special Heroes heeft de ambitie om uiteindelijk leerlingen in alle clusters van het speciaal onderwijs structureel meer te laten sporten, zowel binnen als buiten de school. De school is dan ook "de spil" in de aanpak. Special Heroes helpt de school om in haar lokale en regionale omgeving een intensieve blijvende samenwerking te realiseren met sportverenigingen en sportaanbieders. De sportwensen van de leerlingen staan hierbij centraal.

Het programma wordt gefaseerd uitgerold. In 2009 is gestart met de uitrol op cluster 3-scholen, voor leerlingen met een verstandelijke en/of lichamelijke handicap en chronisch zieke leerlingen. Vanaf 2011 volgen de scholen in cluster 1 (voor blinde/slechtziende leerlingen), cluster 2 (voor leerlingen met auditieve handicap en spraakmoeilijkheden) en cluster 4 (voor leerlingen met gedragsproblemen en autisme). Vanaf 2009 tot juni 2011 hebben al 146 scholen, 9500 leerlingen en bijna 200 verenigingen geparticipeerd in het programma.

Voor u ligt een rapport van de eerste meting onder cluster 3-scholen, die is verricht om inzicht te krijgen in de bestaande sport- en beweegactiviteiten van de leerlingen en de scholen en om inzicht te krijgen in de wensen van leerlingen met welke sporten zij kennis willen maken. Na twee jaar volgt een tweede meting die inzicht moet geven in de effecten die het programma Special Heroes heeft op de sport- en beweegactiviteiten van de leerlingen en de scholen. Met deze metingen willen wij met name de effecten meten en de initiatieven versterken, zodat sporten en bewegen een blijvend onderdeel wordt in het dagelijks leven van jeugd met een handicap.

Jos Kusters
Voorzitter stuurgroep Special Heroes

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
1. Inleiding	7
1.1 Het programma Special Heroes	8
1.2 Instrumenten	10
1.3 Leeswijzer	11
2. Beginsituatie scholen	13
2.1 Inleiding	13
2.2 Steekproef en respons	13
2.3 Profiel scholen	15
2.4 Profiel lichamelijke opvoeding op school	17
2.5 Naschoolse sportactiviteiten	24
2.6 Samenwerking naburige sportverenigingen	26
2.7 Verwachtingen Special Heroes	26
2.8 Samenvatting	30
3. De positie van de leerling	33
3.1 Inleiding	33
3.2 Methode en respons	33
3.3 Profiel leerlingen	34
3.4 Sport- en beweegprofiel van de leerlingen	35
3.5 Wens om te sporten	41
3.6 Lidmaatschap van een sportvereniging	42
3.7 Sportkeuze	43
3.8 Invloed van de school op de sportiviteit van de leerlingen	46
3.9 Samenvatting	47
4. Conclusies en vooruitblik	49
4.1 Samenvatting resultaten	50
4.2 Ambities deels in zicht	52
4.3 Vooruitblik monitoring	55
Literatuur	57
Bijlagen	59
Bijlage 1. Programmastructuur	61
Bijlage 2. Beschrijving speciaal onderwijs	62
Bijlage 3. Vraagpunten schoolvragenlijst	64
Bijlage 4. Vraagpunten leerlingvragenlijst	65
Bijlage 5. Tabellen scholenvragenlijst	66
Bijlage 6. Tabellen leerlingvragenlijst	69

1. Inleiding

Sport en bewegen is goed voor iedereen! Sporten maakt fit voor het leven, het bevordert de maatschappelijke participatie en bovendien is het leuk om te doen. Dit geldt ook voor kinderen en jongeren met een handicap. Toch sporten zij minder dan hun leeftijdsgenoten zonder handicap. Dat moet veranderen, vinden Gehandicaptensport Nederland, het Nederlands Olympisch Comité/ de Nederlandse Sport Federatie (NOC*NSF) en de Landelijke Vereniging voor Cluster-3 scholen (LVC3). Om de sportdeelname van kinderen en jongeren met een handicap te vergroten hebben zij samen het programma Special Heroes opgezet. Het Ministerie van VWS, Menzis en VSBfonds ondersteunen dit initiatief van harte.

Sporten moet je beleven! Volgens dit uitgangspunt wil Special Heroes kinderen en jongeren zelf laten ervaren hoe leuk sporten en bewegen kan zijn. De leerlingen in het speciaal en voortgezet speciaal onderwijs staan dan ook centraal, de school vormt de “spil” in de aanpak. Het is een landelijk sportstimuleringsprogramma met regionale projectleiders in alle regio’s van land (zie bijlage 1 voor een beschrijving van de programmastructuur). Het programma wordt in nauwe samenwerking met scholen en lokale sportverenigingen en andere sportaanbieders uitgevoerd. Afhankelijk van de wensen van de leerlingen worden diverse sport- en beweegactiviteiten aangeboden, van voetbal tot hockey, van atletiek tot korfbal en van dansen tot boogschieten. De kennismakingsactiviteiten starten altijd binnen de school. Van daaruit maken de leerlingen zoveel mogelijk de overstap naar naschools en buitenschools sport- en beweegaanbod. Het uiteindelijke streven is dat de leerlingen in hun vrije tijd bij een sportvereniging gaan sporten en bewegen, net als ieder ander.

De ambitie van Special Heroes is om het programma Special Heroes binnen alle clusters van het speciaal onderwijs te implementeren. Hierbij wordt samengewerkt met de overkoepelende organisaties voor het speciaal onderwijs, de scholen zelf, Regionale Expertise Centra (REC’s), gemeentelijke dan wel provinciale overheden, zorginstellingen en sportbonden. De uitrol wordt gefaseerd aangepakt. Allereerst is een start gemaakt met de landelijke uitrol van het programma bij cluster 3-scholen. Dit zijn scholen voor kinderen met een lichamelijke en/of verstandelijke handicap, kinderen met een ernstige meervoudige handicap en langdurig zieke kinderen. Het programma wordt verder uitgebreid door pilots op scholen voor kinderen met een visuele handicap (cluster 1), kinderen met een auditieve handicap (cluster 2) en kinderen met gedragsproblemen (cluster 4) (zie bijlage 2 voor een beschrijving van het speciaal onderwijs).

Special Heroes hecht er veel waarde aan om te meten of het programma (“het doen” in de praktijk) ook daadwerkelijk bijdraagt aan het bereiken van de gestelde doelen. Monitoring en evaluatie maakt daarom integraal onderdeel uit van het programma Special Heroes. De programmaorganisatie Special Heroes heeft het W.J.H. Mulier Instituut gevraagd om voor het programma Special Heroes een monitor- en evaluatieonderzoek vorm te geven. In deze rapportage zijn de resultaten beschreven van de eerste meting onder leerlingen en scholen in cluster 3.

1.1 Het programma Special Heroes

Leerlingen van 6-19 jaar met een verstandelijke of lichamelijke handicap, een meervoudige handicap of langdurige ziekte vormen de doelgroep van het programma in cluster 3 van het speciaal onderwijs. Zij krijgen met dit programma de kans om kennis te maken met sport- en beweegactiviteiten. Ook de onderwijsinstellingen krijgen met dit programma de kans om hun vrijetijdsaanbod gericht op sport en bewegen verder in te richten.

De methodiek van Special Heroes kent drie fases:

Fase 1: Binnenschools aanbod

Sportverenigingen of andere sportaanbieders bieden tijdens de reguliere gymnastieklessen sport- en beweegactiviteiten aan (maximaal drie blokken van maximaal zes weken).

Fase 2: Naschools/buitenschool aanbod

Sportverenigingen of andere sportaanbieders verzorgen aansluitend op de schooltijd een sport- en beweegaanbod op school of bij de sportvereniging (maximaal drie blokken van twee tot zes weken).

Fase 3: Nazorgtraject

Het borgen van de continuïteit van het programma en de structurele sportdeelname van de leerlingen staat hier centraal.

Daar waar het niet lukt om leerlingen structureel door te laten stromen naar reguliere (dan wel specifieke gehandicapten) sport- of beweegaanbieders worden alternatieven gezocht om deze leerlingen alsnog te stimuleren tot sportdeelname.

Doel en resultaten Special Heroes

Special Heroes wil door middel van een structurele inbedding van sport- en beweegactiviteiten binnen en buiten de school de sportdeelname van leerlingen in het speciaal onderwijs vergroten. Vanuit het Ministerie van VWS heeft Special Heroes de volgende opdracht gekregen:

1. Op 1 juli 2012 hebben 166 scholen meegedaan aan het programma Special Heroes. Dit betreft zoveel mogelijk alle cluster 1- en cluster 3-scholen en zes pilots in cluster 2 en 4.
2. Op 1 juli 2012 heeft 55 procent van de leerlingen van de scholen in cluster 1 en 3 kennisgemaakt met het programma en 55 procent van de leerlingen van de zes pilots in cluster 2 en 4.

Op basis van de doelen en ervaringen heeft Special Heroes intern zich de volgende resultaten gesteld voor de lopende projecten (2009-2012)

1. Op 1 juli 2012 heeft 75 procent van de scholen van cluster 1 en 3 het programma Special Heroes geïmplementeerd;
2. Op 1 juli 2012 heeft 80 procent van de leerlingen van de deelnemende scholen in cluster 1 en 3 door middel van deelname aan het programma Special Heroes kennisgemaakt met diverse vormen van sport en bewegen;
3. Op 1 juli 2012 is er een infrastructuur ontwikkeld om sport en bewegen ook na de projectperiode een structurele plaats te geven bij de REC's aangesloten scholen voor cluster 1 en 3;

4. Op 1 juli 2012 sport 70 procent van de leerlingen die het programma Special Heroes gevolgd hebben minimaal drie maal per week binnen of buiten de school;
5. Op 1 juli 2012 is 55 procent van deze groep lid van een sport- of beweegaanbieder of ingeschreven bij een sport- of beweegaanbieder;

In deze rapportage richten we ons alleen op de implementatie van het programma Special Heroes bij cluster 3 scholen. We brengen daarbij de huidige situatie bij de scholen en leerlingen voor het voetlicht. Bij de eindrapportage (2012) gaan we specifiek in op de mate waarin bovenstaande doelen voor cluster 3 zijn bereikt. Over de monitoring en evaluatie van het programma bij cluster 1-, 2- en 4-scholen wordt apart gerapporteerd.

Doel- vraagstelling monitoring en evaluatie

Monitoring en evaluatie heeft een belangrijke functie binnen het programma Special Heroes. Enerzijds willen we hiermee vaststellen of alle inspanningen om leerlingen op cluster 3-scholen te stimuleren om deel te nemen aan sport- en beweegactiviteiten op school en in hun vrije tijd resultaat hebben opgeleverd. We kunnen daarmee vaststellen in welke mate de gestelde resultaatafspraken zijn behaald en welke factoren het resultaat mogelijk hebben beïnvloed. Aan de andere kant willen we ook volgen hoe het programma op de scholen wordt geïmplementeerd en wat daarbij de succes- en faalfactoren zijn. De resultaten kunnen input zijn voor een discussie over de gekozen aanpak van Special Heroes en mogelijke verbeteringen in de aanpak om de sportdeelname van kinderen en jongeren in het speciaal onderwijs te vergroten. De resultaten moeten echter niet alleen aan de eindstreep een beeld geven van resultaat, bereik en proces, maar ook tussentijds leerpunten en nuttige informatie opleveren voor alle betrokkenen. De mensen in het veld hebben dan ook een directe betrokkenheid bij de uitvoering van het onderzoekswerk en belang bij de praktische toepasbaarheid van de resultaten.

De vraagstelling die centraal staat bij het gehele monitoring en evaluatie traject van het programma Special Heroes in cluster 3 is als volgt geformuleerd:

In welke mate en op welke wijze hebben cluster 3-scholen voor het speciaal (voortgezet) onderwijs tijdens de projectjaren 2009-2012 geparticipeerd in het programma Special Heroes, welke activiteiten hebben zij in dit kader uitgevoerd, welke beleidsresultaten zijn als uitvloeisel daarvan waar te nemen en welke factoren zijn bepalend daarvoor?

Met de monitoring en evaluatie van het programma Special Heroes worden de volgende doelstellingen nagestreefd:

1. Inzicht krijgen in de startpositie van het programma Special Heroes. Wat waren de beoogde doelen en uitgangspunten van deelnemende cluster 3-scholen bij het programma Special Heroes?
2. Inzicht krijgen in het verloop en proces van het programma Special Heroes. Welke factoren spelen in een rol bij een succesvolle implementatie van het programma bij cluster 3-scholen?
3. Inzicht krijgen in de resultaten van het programma Special Heroes. Welke activiteiten zijn opgezet en wat is het bereik van het programma onder leerlingen uit cluster 3?

In deze rapportage beschrijven we de startpositie van het programma bij de scholen en leerlingen (doelstelling 1). Over het verloop en proces (doelstelling 2) en de uiteindelijke resultaten (doelstelling 3) wordt gerapporteerd in de eindrapportage (2012).

1.2 Instrumenten

De eerste stap binnen de monitoring en evaluatie, het vastleggen van de startsituatie van het programma bij scholen en leerlingen, is inmiddels afgerond. In deze paragraaf beschrijven we welke onderzoeksinstrumenten hiervoor zijn ingezet.

Scholenvragenlijst

Om de basisgegevens en beginsituatie bij aanvang van het project op de deelnemende scholen in kaart te brengen heeft het Mulier Instituut een schriftelijke vragenlijst opgesteld (zie bijlage 3). Doel was om het profiel van de scholen te schetsen, gegevens over de huidige sport- en beweegactiviteiten te verzamelen en na te gaan welke verwachtingen scholen hebben ten aanzien van de opzet en uitvoer van het programma Special Heroes op de betreffende scholen. De vragenlijst is in het najaar van 2010 verspreid via de regionaal projectleiders. Deze hebben de scholenvragenlijst uitgereikt aan de deelnemende scholen en dikwijls samen met de projectleider van de school ingevuld. De vragenlijsten zijn vervolgens naar het Mulier Instituut teruggestuurd en verwerkt in SPSS. In hoofdstuk 2 zijn de belangrijkste resultaten beschreven. Bij de eindmeting (2012) ontvangen de scholen wederom een scholenvragenlijst. Deze is gericht op het meten van het proces (tevredenheid en ervaringen) en de output (bereikte resultaten) van het project.

Leerlingvragenlijst

Om de huidige sport- en beweegdeelname van de leerlingen van de deelnemende scholen te meten heeft het Mulier Instituut een schriftelijke vragenlijst ontwikkeld (zie bijlage 4). Deze vragenlijst is afgeleid van de vragenlijst die Special Heroes eerder heeft gebruikt voor scholen die in een eerdere fase met het programma zijn gestart (regio's Groot Gelre, Rivierenland en Nachtegaal). In samenspraak met Special Heroes is ervoor gekozen om de regionaal projectleiders te betrekken bij het verspreiden van de vragenlijsten op de scholen. Zij hebben immers al goede contacten met de scholen. De scholen hebben de vragenlijsten uitgereikt aan de leerlingen, zij konden de vragenlijst mee naar huis nemen en samen met of door de ouders laten invullen. De scholen hebben de vragenlijsten vervolgens ingenomen en teruggestuurd naar een centraal adres, waar deze werden gescand en ingelezen. Doel van dit deelonderzoek is het schetsen van een algemeen beeld van de huidige sport- en beweegdeelname van de leerlingen bij de start van het programma Special Heroes op de deelnemende cluster 3-scholen. In hoofdstuk 3 beschrijven we de resultaten van deze meting en de wijze waarop het onderzoek is uitgevoerd. Aan het eind van de projectperiode (2012) wordt dezelfde vragenlijst in aangepaste vorm uitgezet onder de ouders van de leerlingen die op dat moment aan de Special Heroes projecten op de scholen deelnemen. Dit betekent dat in de loop van de projectperiode niet exact dezelfde leerlingen worden gevolgd. De huidige meting en de eindmeting moeten dan ook als twee op zichzelf staande metingen gezien worden, waarbij de eindmeting gebruikt wordt om te bepalen in hoeverre de eerder geformuleerde doelen van Special Heroes zijn bereikt.

Aanvullend onderzoek

Om niet alleen te monitoren, maar ook te evalueren en lessen te formuleren voor een eventueel vervolg houdt het Mulier Instituut gedurende de looptijd van Special Heroes diverse (groeps-) gesprekken bij een vaste kern van regionale projectleiders, vakleerkrachten, trainers van sportaanbieders, ouders en leerlingen. Tien scholen worden intensief gevolgd in hun ontwikkelingen. Bijeenkomsten van regionaal projectleiders worden bijgewoond. Doel is om meer zicht te krijgen in de factoren die het succes dan wel falen van de implementatie van het programma Special Heroes in de regio's en op de scholen bepalen. Dit deelonderzoek wordt in 2011 en 2012 uitgevoerd. De resultaten daarvan nemen we mee in de eindrapportage en worden tussentijds gedeeld met de diverse betrokkenen. Naast deze kwalitatieve verdieping worden deelnemende sportaanbieders (trainers en sportbestuurders) gedurende de looptijd van het programma twee maal middels een webenquête bevraagd over hun ervaringen met het programma Special Heroes en de in hun ogen bereikte resultaten. De resultaten van deze meting nemen we op in een deelrapportage.

1.3 Leeswijzer

In deze rapportage beschrijven we in hoofdstuk 2 allereerst de resultaten van de scholenvragenlijst. Na een korte toelichting van de methode en respons wordt een algemeen profiel van de deelnemende cluster 3-scholen geschetst. Vervolgens beschrijven we het binnenschools en naschools sport- en beweegaanbod van de scholen en welke verwachtingen de respondenten van de scholen hebben bij de opzet en uitvoer van het programma Special Heroes op hun school. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een samenvattende paragraaf. In hoofdstuk 3 worden de resultaten van de leerlingvragenlijst besproken. We gaan eerst in op een aantal onderzoekstechnische aspecten. Daarna wordt een beeld geschetst van de leerlingen van de deelnemende cluster 3-scholen aan de hand van een aantal kenmerken. Centraal in het hoofdstuk staat het sport- en beweegprofiel van de leerlingen, hun motieven om al dan niet te sporten en hun wens om te sporten of lid te worden van een sportvereniging. De resultaten vatten we samen in de laatste paragraaf van het hoofdstuk. In hoofdstuk 4 sluiten we het rapport af met een beknopte weergave van de belangrijkste resultaten. Tevens zetten we de resultaten af tegen de resultaatafspraken van Special Heroes.

2. Beginsituatie scholen

2.1 Inleiding

Om de beginsituatie bij de deelnemende cluster 3 scholen te meten is onder de scholen een scholenvragenlijst uitgezet. In dit hoofdstuk bespreken we de resultaten daarvan. We schetsen eerst een algemeen profiel van de scholen. Daarna beschrijven we het binnenschools sport- en beweegaanbod en de naschoolse sportactiviteiten van de scholen. Tot slot gaan we in op de verwachtingen die scholen hebben ten aanzien van de opzet en uitvoer van het programma Special Heroes. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een samenvattende paragraaf.

De vragenlijst bestond uit vragen over de school als geheel en uit vragen per schoolafdeling. Dikwijls hebben cluster 3-scholen verschillende afdelingen of locaties. We onderscheiden zeven verschillende schoolafdelingen. De leerlingen op deze afdelingen zijn meestal ingedeeld naar leeftijd (so of vso) en naar de aard van de handicap (zmlk, mg, lzk, lg.). Bij de bespreking van de resultaten wordt regelmatig onderscheid gemaakt naar deze schoolafdelingen. In het kader zijn de schoolafdelingen toegelicht.

Schoolafdelingen

ZMLK (so en vso)= zeer moeilijk lerende kinderen

MG = meervoudig gehandicapt

LG (so en vso)= lichamelijk gehandicapt

LZK (so en vso) = langdurig zieke kinderen

SO = speciaal onderwijs

VSO = voorgezet speciaal onderwijs

2.2 Steekproef en respons

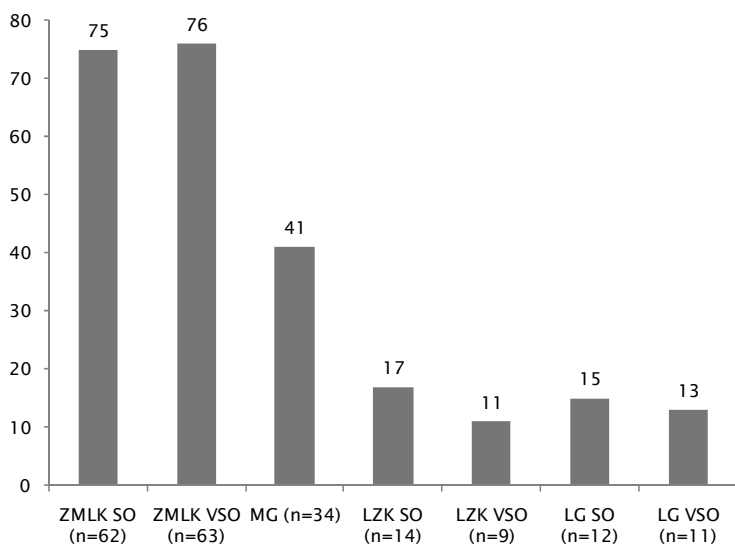
Volgens opgave van Special Heroes (voorjaar 2010) zijn er 175 cluster 3-scholen. Van deze scholen doen 142 cluster 3-scholen¹ mee aan Special Heroes (zie tabel 1 in bijlage 5). Het merendeel van de scholen (97) doet mee sinds Special Heroes is gestart met de landelijke uitrol van het programma in het voorjaar van 2010. De overige scholen waren al eerder gestart met Special Heroes en hebben hun projecten deels afgerond. Het gaat om 45 scholen uit de regio's Groot Gelre, Nachtegaal en Rivierenland. De projecten op de scholen in de regio's Nachtegaal en Rivierland lopen nog. In de regio Groot Gelre, waar tussen 2006 en 2008 een pilot van het programma Special Heroes is uitgevoerd, zijn de pilotprojecten afgerond en is het programma inmiddels structureel verankerd.

¹ We gaan hier uit van scholen met een eigen BRIN-nummer, niet van schoollocaties.

De scholenvragenlijst is verspreid onder de scholen die sinds de landelijke uitrol in 2010 zijn gaan deelnemen aan Special Heroes (n=97) en de deelnemende scholen uit de regio's Nachtegaal en Rivierenland (n=25). De scholen in de regio Groot Gelre zijn niet meegenomen in het onderzoek, omdat het pilotproject in deze regio al is afgerond. Van in totaal 83 scholen is de ingevulde vragenlijst verwerkt. Dit is een respons van 68 procent.

De 83 scholen die hebben deelgenomen aan de vragenlijst hebben tezamen in totaal 205 schoolafdelingen. Driekwart van de scholen heeft een zmlk so en zmlk vso afdeling (zie figuur 2.1). De mg-afdelingen zijn in vergelijking met het totaal aantal cluster 3-scholen uit de steekproef (n=122) in het onderzoek ondervertegenwoordigd. Tweevijfde van de scholen die de vragenlijst heeft ingevuld heeft een mg-afdeling tegenover driekwart van het totaal aantal scholen in de steekproef. In onderstaand figuur gaan we uit van het door de scholen opgegeven antwoord op de vraag welk type onderwijs de school verzorgt (zie kader in paragraaf 2.1). Voor de vergelijking met de steekproef is gebruik gemaakt van een via Special Heroes verkregen scholenlijst van de LVC3. Mogelijk zien scholen de groep leerlingen met een meervoudige handicap zelf niet als aparte schoolafdeling, terwijl in de LVC3-lijst deze leerlingen wel als zodanig zijn aangegeven (zie tabel 2 in bijlage 5).

Figuur 2.1 Respons scholenvragenlijst cluster 3-scholen naar afdelingen (in procenten)

2.3 Profiel scholen

In deze paragraaf beschrijven we een aantal algemene kenmerken van de scholen.

Schoolafdelingen

Cluster 3-scholen hebben dikwijls meerdere schoolafdelingen of locaties. Tweevijfde van de scholen uit het onderzoek combineert twee schoolafdelingen, een vijfde van de scholen heeft drie schoolafdelingen en een tiende zelfs vier of meer schoolafdelingen (tabel 2.1). De meest voorkomende combinatie is dat scholen onderwijs bieden aan zowel leerlingen uit het so als het vso, zoals bij scholen voor zeer moeilijk lerende kinderen (zmlk). Daarnaast komt ook regelmatig voor dat zmlk-afdelingen (so en vso) en afdelingen voor meervoudig gehandicapte kinderen (mg) onder dezelfde school vallen. Tevens worden mg-afdelingen dikwijls gecombineerd met afdelingen voor kinderen met een lichamelijke handicap (lg so en lg vso) of langdurig zieke kinderen (lzk so en lzk vso).

Tabel 2.1 Aantal schoolafdelingen per school cluster 3-scholen (in aantallen en procenten)

	Aantal	%
1 schoolafdeling	14	17
2 schoolafdelingen	39	47
3 schoolafdelingen	19	23
4 of meer schoolafdelingen	11	13
Totaal	83	100

Aantal leerlingen

In totaal hebben de scholen 13.317 leerlingen op de verschillende afdelingen. Daarmee vertegenwoordigen ze ongeveer de helft van de bijna 27.000 leerlingen die het cluster 3-onderwijs in Nederland telt. In onderstaande tabel gaan we uit van de door scholen zelf opgegeven aantallen leerlingen per schoolafdeling (peildatum najaar 2010).

Tabel 2.2 Leerlingen cluster 3-scholen naar afdelingen (in aantallen en procenten)

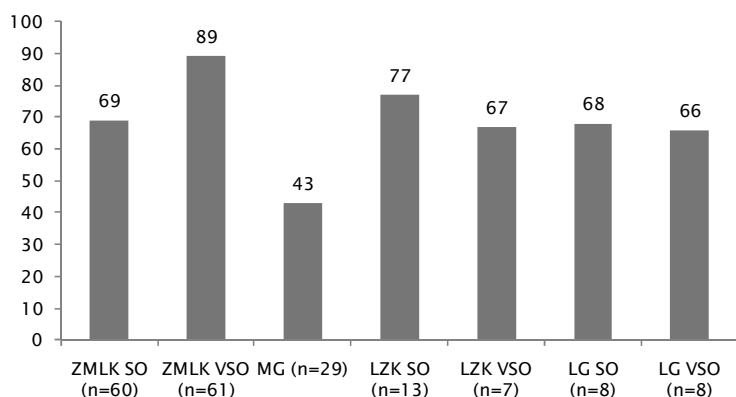
	Aantal	%
ZMLK SO (n=60)	4.136	31
ZMLK VSO (n=61)	5.402	41
MG (n=29)	1.241	9
LZK SO (n=13)	1.004	8
LZK VSO (n=7)	467	4
LG SO (n=8)	542	4
LG VSO (n=8)	525	4
Totaal	13.317	100

De cluster 3-scholen uit het onderzoek hebben gemiddeld 162 leerlingen. Hier is geen onderscheid gemaakt naar schoolafdeling. De kleinste school heeft 25 leerlingen, de grootste school 600. Bijna de helft van de scholen (49%) heeft tussen 101 en 200 leerlingen. Het percentage scholen tot en met 100 leerlingen en scholen groter dan 200 leerlingen is gelijk (26%).

Het gemiddelde van 162 leerlingen valt lager uit dan het gemiddeld aantal leerlingen dat het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2011) in *Kerncijfers 2006-2010* voor (v)so-instellingen laat zien, namelijk 213. In dat rapport worden echter alle clusters meegenomen, terwijl het hier alleen om leerlingen van cluster 3-scholen gaat die hebben deelgenomen aan het onderzoek. In *Kerncijfers 2006-2010* valt verder op dat de scholen in het speciaal (voortgezet) onderwijs een stuk kleiner zijn dan in het regulier onderwijs. Instellingen voor het basisonderwijs hebben namelijk gemiddeld 224 leerlingen en instellingen voor het voortgezet onderwijs gemiddeld 1.415 leerlingen. Berekend naar schoollocatie, is het gemiddeld aantal leerlingen voor het voortgezet onderwijs 712 leerlingen.

In dit onderzoek is het gemiddeld aantal leerlingen per schoolafdeling een stuk lager en komt het aantal niet boven de 100 uit (zie figuur 2.2). Het gemiddeld aantal leerlingen is bij mg-afdelingen het laagst, bij zmlk vso-afdelingen het hoogst.

Figuur 2.2 Aantal leerlingen cluster 3-scholen, naar schoolafdeling (gemiddelde)

Groepsgrootte en rolstoelgebonden leerlingen

De gemiddelde groepsgrootte van de klassen bij de verschillende schoolafdelingen ligt tussen de acht en twaalf leerlingen. De gemiddelde groepsgrootte is bij de mg-afdelingen het kleinst met acht leerlingen (tabel 2.3).

Het gemiddeld aantal rolstoelgebonden leerlingen per schoolafdeling ligt tussen de twee (zmlk) en achttien (lg) (tabel 2.3). Iedere afdeling voor lichamelijk gehandicapte kinderen (so en vso) heeft logischerwijze wel één of meer leerlingen die aan een rolstoel zijn gebonden. Bij zmlk-afdelingen (so en vso) heeft het merendeel daarentegen geen enkele leerling die gebruik maakt van een rolstoel (88% resp. 78%). Dit geldt ook voor tweevijfde van de mg-afdelingen, de helft van de lz k so-afdelingen en een derde van de lz k vso-afdelingen (niet in tabel).

Tabel 2.3 Groepsgrootte van de klassen en rolstoelgebonden leerlingen cluster 3-scholen, naar schoolafdeling (gemiddelde, minimum en maximum aantal leerlingen)

	Groepsgrootte klassen			Rolstoelgebonden leerlingen		
	Gemiddelde	Minimum	Maximum	Gemiddelde	Minimum	Maximum
ZMLK SO	11	8	14	2	0	80
ZMLK VSO	12	7	24	2	0	80
MG	8	4	12	9	0	72
LZK SO	12	9	15	3	0	15
LZK VSO	11	9	12	2	0	4
LG SO	11	8	13	10	1	16
LG VSO	10	8	12	18	7	40

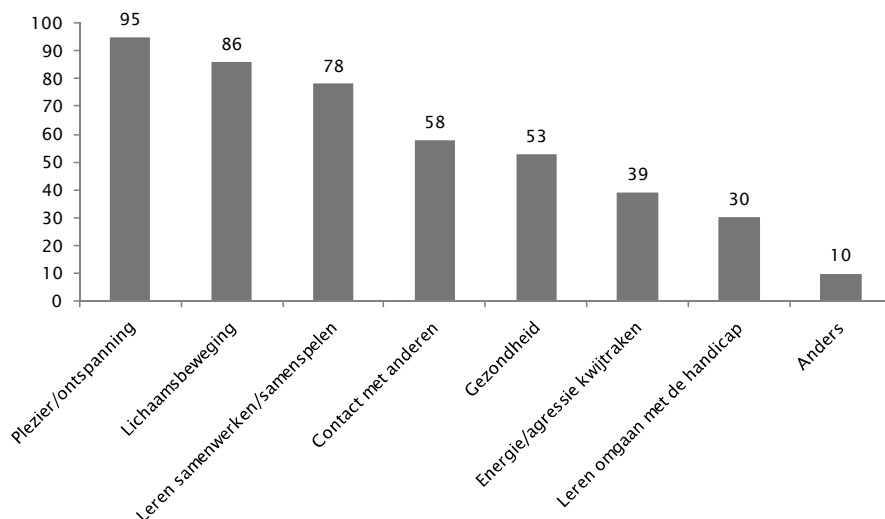
2.4 Profiel lichamelijke opvoeding op school

In deze paragraaf beschrijven we het binnenschools sport- en beweegaanbod van de scholen. Hiermee bedoelen we de reguliere gymnastiek- en zwemlessen tijdens schooltijd en eventuele pauzeactiviteiten. Allereerst komt aan de orde welke aspecten van sport de scholen voor hun leerlingen belangrijk vinden.

Belang van sport voor de leerlingen

De scholen (alle afdelingen) vinden plezier en ontspanning het belangrijkste aspect van sport voor hun leerlingen, gevolgd door lichaamsbeweging en leren samenwerken/ samenspelen. Minder belangrijke aspecten vinden zij dat leerlingen door sport agressie of energie kunnen kwijtraken en dat zij leren omgaan met de handicap. Dit beeld komt overeen met uitkomsten van eerder onderzoek onder scholen in het speciaal onderwijs in het kader van *(On)beperkt sportief* (Van Lindert, e.a., 2008). De scholen benadrukken hiermee vooral het belang van de sociale dimensie van sport en het feit dat sport leuk moet zijn. Dit sluit aan bij de algemene doelstelling van Special Heroes om kinderen te laten ervaren hoe leuk sport kan zijn.

Figuur 2.3 Belangrijkste aspecten van sport voor leerlingen cluster 3-scholen (meer antwoorden mogelijk) (in procenten) (n=80)

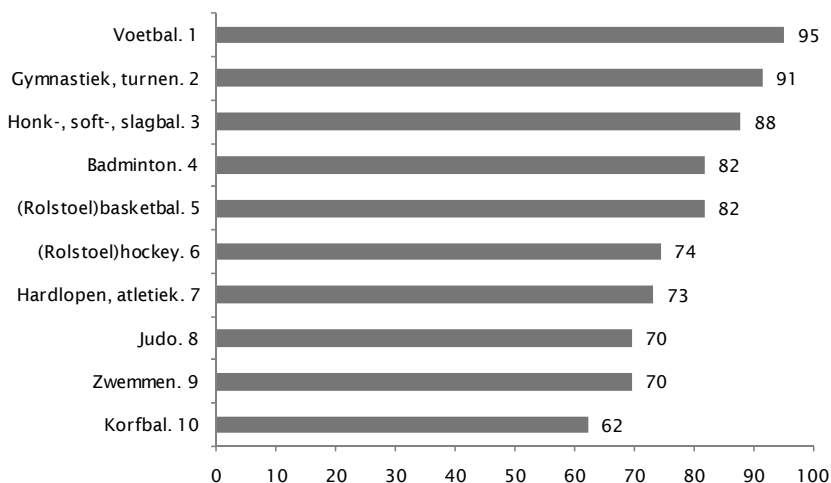

Frequentie en aanbod gymnastieklessen

Scholen hebben de wettelijke plicht hun leerlingen bewegingsonderwijs aan te bieden. Scholen kunnen in de lessen lichamelijke opvoeding zo direct invloed uitoefenen op het activiteitsniveau van de leerlingen en aandacht schenken aan verschillende sport- en beweegvormen. Leerlingen in het speciaal (voortgezet) onderwijs kunnen op die manier kennismaken met sport en bewegen en ervaren wat zij leuk vinden. Die ervaring nemen zij hopelijk mee in hun vrije tijd. Bij alle schoolafdelingen (op één na) uit het onderzoek doen de meeste leerlingen dan ook mee aan de gymnastieklessen van de school. Dat de meeste leerlingen meedoen, betekent ook dat op deze scholen sommige leerlingen niet aan de gymlessen meedoen. Op de vraag wat de redenen zijn dat een deel van de leerlingen niet deelneemt hebben 25 scholen geantwoord. Zeven scholen hebben aangegeven dat sommige leerlingen door hun handicap niet in staat zijn aan de gymlessen deel te nemen. Vier scholen hebben aangekruist dat er voor de jongste leerlingen geen gymles is. Twee scholen geven aan dat er voor leerlingen van de praktijkgerichte stroom van het vso geen gymles is en bij één school geldt dit voor leerlingen uit de examengerichte stroom van het vso.

De tien meest aangeboden sport- en beweegvormen tijdens de gymnastieklessen in de afgelopen twaalf maanden (voor alle scholen tezamen) zijn achtereenvolgens: voetbal, gymnastiek/turnen, honk-, soft- en slagbal, (rolstoel)basketbal, badminton, (rolstoel)basketbal, (rolstoel)hockey, hardlopen/atletiek, judo, zwemmen en korfbal (zie figuur 2.4). Deze tien sportvormen worden bij de verschillende schoolafdelingen allemaal in meer of mindere mate aangeboden. Voetbal is over het algemeen het populairst onder scholen. (Rolstoel)basketbal en (rolstoel)hockey worden relatief iets vaker bij mg-, lzk- en lg-afdelingen aangeboden. Hetzelfde geldt voor (rolstoel)dansen (zie tabel 3 in bijlage 5).

Figuur 2.4 Tien meest aangeboden sportvormen tijdens gymnastieklessen cluster 3-scholen (rangorde, in procenten) (n=80)

Bij de teamsporten zijn voetbal, basketbal en hockey de meest aangeboden sporten. Bij de individuele sporten (actief bewegen) zijn gymnastiek/ turnen en hardlopen veruit de meest populaire sporten voor scholen om aan te bieden. Bij de semi-individuele sporten (met twee mensen) bieden scholen badminton en judo het meest aan tijdens de gymlessen (zie tabel 3 in bijlage 5).

Gemiddelde groepsgrootte gymnastieklessen

Scholen geven per afdeling voor hun gymnastieklessen een gemiddelde groepsgrootte op van tussen de acht en dertien leerlingen. Dit komt vrijwel overeen met de gemiddelde groepsgrootte van de klassen in het algemeen op de scholen (tabel 2.4).

Tabel 2.4 Groepsgrootte (aantal leerlingen) tijdens de gymnastieklessen cluster 3-scholen, naar schoolafdeling (gemiddelde)

	Gemiddelde
ZMLK SO	11
ZMLK VSO	12
MG	8
LZK SO	12
LZK VSO	13
LG SO	12
LG VSO	13

Aantal en duur gymnastieklessen

Op de verschillende schoolafdelingen van de deelnemende scholen krijgen de leerlingen gemiddeld tussen 1,7 en 2 gymnastieklessen per week. In totaal krijgen de leerlingen per week tussen 68 en 90 minuten per week gym. De gemiddelde duur is op de lzk vso-afdelingen het hoogst en op de zmlk so-afdelingen het laagst. Op de meeste schoolafdelingen worden twee lessen per week geboden. Bij een aantal schoolafdelingen krijgen de leerlingen maar één gymles per week (12 zmlk so-, 18 zmlk vso-, 10 mg- en 2 lzk so-afdelingen. Bij enkele schoolafdelingen krijgen de leerlingen drie lessen per week gymnastiek (n=9) (tabel 2.5).

Tabel 2.5 Aantal en duur gymnastieklessen per week cluster 3-scholen, naar schoolafdeling (in procenten per categorie, gemiddelde en aantal minuten)

	ZMLK SO (n=60)	ZMLK VSO (n=62)	MG (n=27)	LZK SO (n=12)	LZK VSO (n=7)	LG SO (n=11)	LG VSO (n=11)
Aantal lessen							
1 les	20	29	37	17	0	0	9
2 lessen	73	66	59	67	100	100	82
3 lessen	5	3	4	17	0	0	9
4 of meer lessen	2	2	0	0	0	0	0
Gemiddeld aantal lessen per week	1,9	1,8	1,7	2,0	2,0	2,0	2,0
Aantal minuten per week	68	72	72	84	90	75	78

Het aantal minuten dat de leerlingen gymnastiekonderwijs krijgen op de scholen in dit onderzoek lijkt vergeleken met scholen in het reguliere onderwijs aan de lage kant. Uit het onderzoek *School, bewegen en sport* (Stuij, e.a., 2011) komt naar voren dat (reguliere) basisscholen leerlingen van de groepen drie tot en met acht gemiddeld 91 minuten lichamelijke opvoeding per week geven. Scholen in het voortgezet onderwijs (klas 1-4) doen dit gemiddeld 115 minuten per week. Uit ander onderzoek (o.a. Slingerland & Borghouts, 2011:11) komt naar voren dat er vaak een verschil is tussen de ingeroosterde tijd voor de gymnastiekles en de daadwerkelijke lestijd. Het kan voorkomen dat de effectieve lestijd korter is door omkleden en de reistijd van en naar de sportaccommodatie. Het is aannemelijk dat, zowel in het speciaal (voortgezet) onderwijs als in het regulier onderwijs, de effectieve lestijd voor gymnastiek korter is op scholen waar de accommodatie niet op het terrein ligt (zie ook Stuij e.a., 2011). In dit onderzoek is niet specifiek gevraagd naar de effectieve lestijd en is ook niet in kaart gebracht waar de sportaccommodatie van de scholen is gelegen. Alleen al vanwege het feit dat cluster 3-leerlingen dikwijls bij het omkleden extra begeleiding nodig hebben, mag worden verwacht dat er minder effectieve lestijd overblijft.

Zwemonderwijs

Zwemonderwijs is nog geen vanzelfsprekendheid op cluster 3-scholen (tabel 2.6). De helft van alle schoolafdelingen van de cluster 3-scholen in het onderzoek biedt aan alle leerlingen zwemonderwijs. Bij 24 schoolafdelingen (13% van totaal) krijgt geen enkele leerling zwemonderwijs. Een aantal scholen (n=10) waar deze schoolafdelingen onder vallen heeft aangegeven waardoor dat komt. Vijf keer is aangekruist dat zwemonderwijs qua budget niet in het schoolcurriculum past. Vier scholen geven aan niet over een zwemaccommodatie te beschikken. In twee gevallen ondersteunt de gemeente het schoolzwemmen niet. Andere redenen zijn steeds maar door één school aangekruist.

Tabel 2.6 Krijgen alle leerlingen zwemonderwijs cluster 3-scholen, naar schoolafdeling (in aantallen en procenten)

	Totaal afdelingen (n=179)	ZMLK SO (n=61)	ZMLK VSO (n=56)	MG (n=27)	LZK SO (n=12)	LZK VSO (n=5)	LG SO (n=9)	LG VSO (n=9)
Ja, alle	50	69	29	63	17	20	67	67
Nee, een deel	36	25	46	33	75	20	33	22
Nee, niemand	13	7	25	4	8	60	0	11

Gemiddeld krijgen de leerlingen rond een half uur zwemonderwijs per week. Bij lg vso-afdelingen ligt het gemiddelde aantal minuten zwemonderwijs het hoogst met 41 minuten per week (tabel 2.7). Ook hier is niet expliciet naar de effectieve lestijd gevraagd. Of scholen in de beantwoording van de vraag al rekening hebben gehouden met de tijd die nodig is voor omkleden en vervoer van en naar de zwemaccommodatie is niet duidelijk.

Tabel 2.7 Aantal minuten zwemonderwijs per week cluster 3-scholen, naar schoolafdeling (gemiddelde)

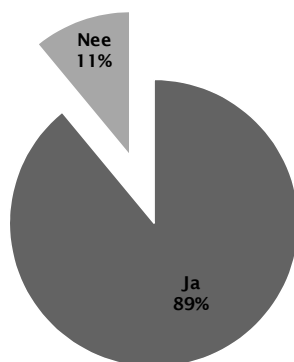
	Aantal minuten	Minimum	Maximum
ZMLK SO	33	20	60
ZMLK VSO	33	20	50
MG	35	0	60
LZK SO	33	30	45
LZK VSO	38	30	45
LG SO	35	30	50
LG VSO	41	30	50

Vakleerkracht lichamelijke opvoeding

Om de kwaliteit van de lessen lichamelijke opvoeding te garanderen wordt vaak de inzet bepleit van specifiek gekwalificeerde docenten met een afgeronde lerarenopleiding lichamelijke opvoeding (ALO), vakleerkracht lichamelijke opvoeding genoemd (Stuij, e.a., 2011).

De meeste cluster 3-scholen in het onderzoek (89%) hebben een vakleerkracht lichamelijke opvoeding (geen onderscheid naar schoolafdeling). Gemiddeld hebben de scholen 1,73 vakleerkrachten in dienst. Het gemiddeld aantal leerlingen per vakleerkracht is 115 (minimum 40, maximum 264). Uit het onderzoek *School, bewegen en sport* (Stuij, e.a., 2011) blijkt dat reguliere basisscholen veel minder vaak over een vakleerkracht beschikken. Het gaat daar om de helft van de basisscholen. Op scholen voor het voortgezet onderwijs zijn vakleerkrachten vaker aanwezig, omdat het vak lichamelijke opvoeding daar verplicht gegeven moet worden door een vakspecifiek geschoolde docent (ALO) (Herweijer e.a., 2008). In het speciaal onderwijs is de groepsleerkracht (pabo-afgestudeerde) bevoegd om de lessen lichamelijke opvoeding te geven. In het speciaal voortgezet onderwijs is alleen de vakspecifiek geschoolde docent (ALO) bevoegd.

Figuur 2.5 Aanwezigheid vakleerkracht lichamelijke opvoeding cluster 3-scholen (in aantallen en procenten) (n=83)

Het hebben van een vakleerkracht wil dikwijls niet zeggen dat alle leerlingen op de betreffende school ook les krijgen van alleen deze vakleerkracht (Stuij e.a., 2011). Vaak zijn er nog andere personen bij de gymles betrokken. Naast de vakleerkracht geeft driekwart van de cluster 3-scholen in het onderzoek dan ook aan dat de gymnastieklessen ook worden verzorgd door groepsleerkrachten. Bij bijna de helft van de scholen zijn ook stagiaires/studenten betrokken. Negen procent van de scholen zegt ook trainers van sportverenigingen in te zetten tijdens de gymles. Of hiermee al de trainers worden bedoeld van de sportverenigingen waarmee in het kader van Special Heroes wordt samengewerkt is niet duidelijk.

Tabel 2.8 Door wie worden gymnastieklessen nog meer verzorgd cluster 3-scholen (meer antwoorden mogelijk) (in procenten)

	% (n=74)
Groepsleerkrachten	76
Stagiaire(s)/student(en)	47
Onderwijs ondersteunend personeel	9
Trainers van sportverenigingen	9
Assistent(en) bewegingsonderwijs	7
Combinatiefunctionaris	3
Anders	14

Pauze activiteiten

Naast het feit dat scholen via de lessen lichamelijke opvoeding aandacht kunnen schenken aan sport en bewegen, zijn de pauzes een andere gelegenheid waar kansen liggen om leerlingen te laten sporten. Leerlingen hebben op een schooldag minstens twee keer pauze. Uit het onderzoek *School, bewegen en sport* (Stuij, e.a., 2011) komt naar voren dat leerlingen in het (regulier) primair en voortgezet onderwijs respectievelijk 5,5 en 4 uur pauze per week hebben. Leerlingen brengen zo heel wat tijd pauzerend door. Leerlingen worden niet verplicht om in de pauze te sporten of bewegen, maar scholen kunnen leerlingen wel uitnodigen om dat te doen door faciliteiten te creëren. In het (regulier) basisonderwijs heeft meer dan de helft van de scholen een relatief hoog niveau van sport- en spelvoorzieningen op het schoolplein, in het middelbaar onderwijs heeft meer dan de helft van de scholen dat niet (Stuij, e.a., 2011). In het onderzoek onder cluster 3-scholen is niet specifiek gevraagd naar de aanwezige sport- en spelvoorzieningen op de schoolpleinen. In algemene zin is wel gevraagd of het voor de leerlingen mogelijk is om in de pauze te sporten en bewegen. Slechts dertien procent (n=24) van alle schoolafdelingen geeft aan dat leerlingen geen mogelijkheden hebben om in de pauze te bewegen en te sporten. Bij de scholen waar leerlingen deze mogelijkheden wel hebben kan dat zowel in de ochtend- als de lunchpauze (38%) of tijdens de ochtend-, lunch- én middagpauze (34%) (tabel 2.9).

Tabel 2.9 Mogelijkheden voor leerlingen om in de pauze te sporten en bewegen cluster 3-scholen, naar schoolafdeling (in procenten)

	Totaal afdelingen (n=190)	ZMLK SO (n=61)	ZMLK VSO (n=62)	MG (n=26)	LZK SO (n=12)	LZK VSO (n=7)	LG SO (n=12)	LG VSO (n=10)
Nee	13	10	10	15	17	29	8	30
Ja, tijdens de lunchpauze	3	2	2	4		14	8	10
Ja, tijdens de middagpauze	5	2	3	8	8	14	8	10
Ja, zowel tijdens de ochtend- als de lunchpauze	38	39	44	38	50	29	25	10
Ja, zowel tijdens de ochtend- als de middagpauze	6	8	8	4	0	0	0	0
Ja, zowel tijdens de lunch- als de middagpauze	1	2	2	0	0	0	0	0
Ja, tijdens de ochtend-, lunch- en middagpauze	34	38	32	31	25	14	50	40

*let op lage n bij schoolafdelingen vanaf mg

2.5 Naschoolse sportactiviteiten

De scholen is ook gevraagd in hoeverre zij een aanbod van naschoolse sportactiviteiten hebben, activiteiten voor Special Heroes nog niet meegeteld. Hiermee werden bedoeld de activiteiten die na schooltijd (buiten de lestijden) op de school worden georganiseerd, eventueel in samenwerking met externe sportaanbieders. Denk aan sportdagen buiten schooltijd, toernooien, cursussen, clinics en speciale sportstimuleringsprogramma's. De Nederlandse overheid ziet naschoolse sport als één van de mogelijkheden om meer jongeren in beweging te krijgen (Stuij, e.a., 2011).

Naschoolse sportactiviteiten zijn nog geen gemeengoed op de cluster 3-scholen in het onderzoek (voor de start van Special Heroes). Deze vraag hebben de scholen per schoolafdeling beantwoord. Het blijkt dat ruim een kwart (n=54) van alle schoolafdelingen tezamen een aanbod van naschoolse sportactiviteiten heeft (tabel 2.10).

Tabel 2.10 Aanbod van naschoolse sportactiviteiten cluster 3 scholen, naar schoolafdeling (in procenten)

	Totaal afdelingen (n=191)	ZMLK SO (n=60)	ZMLK VSO (n=62)	MG (n=26)	LZK SO (n=13)	LZK VSO (n=7)	LG SO (n=12)	LG VSO (n=11)
Ja	28	23	19	35	15	29	58	73
Nee	72	77	81	65	85	71	42	27

*let op lage n bij schoolafdelingen vanaf mg

Scholen die bij één of meer schoolafdelingen aangaven dat zij een aanbod van naschoolse sportactiviteiten hebben, hebben voor de school als geheel benoemd welke activiteiten dat zijn:

- Sportkennismakingslessen of –clinics (15x)
- Sportdagen tegen leerlingen van andere scholen (10x)
- Sportdagen naschools (8x)
- Sportdagen tegen leerlingen van de eigen school (6x)
- Sportinstuif (6x)
- Schoolsportclub (6x)
- Sportstimuleringsprogramma (4x)
- Schoolfitness (2x)

Het gaat bij bovenvermelde activiteiten, met uitzondering van de schoolsportclub en schoolfitness, om een frequentie van één tot enkele keren per jaar. Ook in het regulier onderwijs blijken lang niet alle scholen een wekelijks schoolsport aanbod te hebben, zo blijkt uit het onderzoek *School, bewegen en sport* (Stuij, e.a., 2011). Als zij dat al wel doen, dan gaat het hier merendeels om één tot enkele keren per jaar. De verwachting is dat door Special Heroes aan de naschoolse sport op cluster 3-scholen een impuls kan worden gegeven. Het naschools aanbod is immers de tweede fase in de door Special Heroes gevolgde aanpak om leerlingen te enthousiasmeren voor sport en bewegen in de vrije tijd.

Twintig scholen die naschoolse sportactiviteiten bieden hebben vervolgens aangegeven welke personen ze daarbij inzetten. Meestal is dat de vakleerkracht lichamelijke opvoeding (16x). Daarnaast betrekken zij bij de organisatie groepsleerkrachten (9x), ouders/verzorgers (9x), onderwijsondersteunend personeel (7x), stagiaires/ studenten (6x), trainers van sportverenigingen (6x), assistenten bewegingsonderwijs (4x), vrijwilligers (3x) en een combinatiefunctionaris (1x). De scholen die naschoolse sportactiviteiten organiseren werken nog niet veel samen met andere organisaties. Negen van de 22 scholen die deze vraag hebben beantwoord werken samen met reguliere sportverenigingen. Andere partijen waarmee wordt samengewerkt zijn onder andere verenigingen voor aangepast sporten (6x), revalidatiecentra (5x), andere school (5x), gemeente/ sportbuurtwerk (4x), Gehandicaptensport Nederland (3x) en een sportbond (3x).

Deze scholen werken op verschillende gebieden samen om de naschoolse sportactiviteiten te organiseren. Wederom is het aantal gegeven antwoorden gering vanwege het geringe aantal scholen dat heeft aangegeven naschoolse sportactiviteiten te organiseren. De scholen werken samen bij het organiseren van de activiteiten zelf (8x), huren/ delen van de accommodatie (7x), delen van kennis/ ervaring (6x) het organiseren/ combineren van vervoer (5x) en het delen/ uitlenen van materiaal (4x).

2.6 Samenwerking naburige sportverenigingen

Bij de ambitie om gehandicapte leerlingen te laten ervaren wat sport voor hen kan betekenen kunnen sportverenigingen een belangrijke rol vervullen. Scholen zien over het algemeen samenwerking met naburige sportverenigingen als een mooie aanvulling op het onderwijs (59%). Een vijfde van de scholen geeft echter ook aan dat er wel plannen zijn voor samenwerking met sportverenigingen, maar dat het er nog nooit van is gekomen. Zeventien procent van de scholen werkt al met succes samen met naburige sportverenigingen. Een tiende van de gesproken vertegenwoordigers van de scholen is van mening dat sportverenigingen over te weinig kader beschikken. De verwachting is dat met het opstarten van Special Heroes naburige sportverenigingen meer en meer in beeld komen als serieuze samenwerkingspartner bij de cluster 3-scholen.

Tabel 2.11 Meningen over samenwerking met naburige sportverenigingen cluster 3-scholen (meer antwoorden mogelijk) (in procenten)

	% (n=80)
Samenwerking biedt een mooie aanvulling op ons onderwijs	59
Daar hebben we plannen voor, maar is nog niet van gekomen	21
Wij werken met succes samen met naburige sportverenigingen	17
Sportvereniging beschikken over te weinig beschikbaar kader	10
Het is moeilijk om contact te leggen met sportverenigingen	8
Samenwerking is gestart, maar verloopt moeizaam	6
Geen succes, verenigingsmensen zijn onvoldoende bekwaam	1
Nooit aan gedacht	1
Anders	29

2.7 Verwachtingen Special Heroes

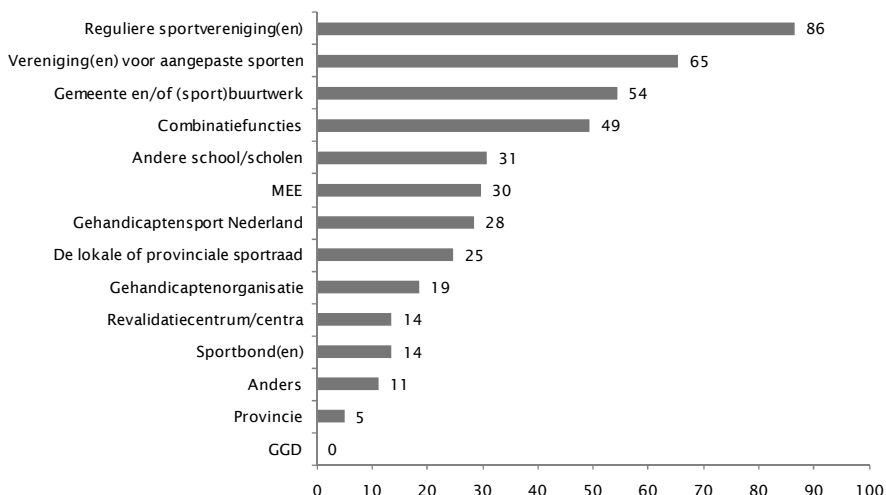
In deze paragraaf beschrijven we welke verwachtingen scholen hebben over de opzet en uitvoer van het programma Special Heroes op hun school. Aan de orde komt met wie scholen denken samen te werken in het kader van Special Heroes, de beoogde doelen, verwachte activiteiten die in het kader van Special Heroes worden georganiseerd en de belemmeringen die scholen daarbij verwachten.

Samenwerking

Het merendeel van de respondenten van de scholen verwacht met reguliere sportverenigingen te gaan samenwerken bij de opzet en uitvoer van het programma Special Heroes op hun school (figuur 2.6). Dat is logisch aangezien de sportverenigingen ook een belangrijke rol toebedeeld krijgen in de programmaopzet. Ruim tweederde van de scholen denkt ook dat zij zullen gaan samenwerken met verenigingen voor aangepast sporten. Ruim de helft verwacht dat de gemeente c.q. het sportbuurtwerk betrokken is. De helft van de scholen noemt ook de combinatiefunctionaris als professional waarmee zij verwachten te gaan samenwerken. Een combinatiefunctionaris is een professional die deels werkzaam is in de sport en deels elders, bijvoorbeeld in het onderwijs. In de bestuurlijke afspraken *Impuls brede scholen, sport en cultuur* is vastgelegd dat tot 2012 tenminste 2.250 fte aan combinatiefuncties zijn gerealiseerd, waarvan deels in samenwerking met het speciaal onderwijs. De verwachting is dat daarmee een

meer structurele samenwerking tussen sport en onderwijs wordt gerealiseerd op lokaal niveau en daarmee samenhangend het sportaanbod op scholen wordt verbeterd.

Figuur 2.6 Verwachte samenwerking bij opzet en uitvoer van Special Heroes cluster scholen (meer antwoorden mogelijk) (in procenten) (n=80)

Beoogde doelen

Het merendeel van de scholen wil met Special Heroes op hun school bereiken dat leerlingen lid worden van een sport- of beweegaanbieder buiten de school (90%) en dat leerlingen kennismaken met diverse vormen van sport en bewegen (89%) (tabel 2.12). Het is mooi dat de scholen deze doelen zo massaal benoemen, aangezien deze ook vanuit Special Heroes als belangrijkste resultaat van de landelijke uitrol zijn benoemd. Daarnaast beoogt drie kwart van de scholen leerlingen door middel van het programma voor te bereiden op een zinvolle besteding van de vrije tijd. Andere doelen, zoals leren samenwerken, omgaan met winnen en verliezen worden minder vaak genoemd. Ook de doelstelling 'leerlingen sporten minimaal drie keer per week binnen of buiten de school' wordt door veel minder scholen genoemd, een vijfde van de scholen heeft dit antwoord aangekruist. Toch is deze laatste doelstelling ook een belangrijk resultaat dat Special Heroes nastreeft. Mogelijk is 'drie keer per week sporten' voor de scholen een logisch gevolg van de kennismakingsactiviteiten en de doorgeleiding naar de sportvereniging. Het kan ook zijn dat deze doelstelling iets minder breed gedeeld wordt en daarom minder vaak is aangekruist.

Tabel 2.12 Beoogde doelen bij Special Heroes cluster 3 scholen (meer antwoorden mogelijk) (in procenten)

	% (n=80)
Leerlingen worden lid sport/beweegaanbieder buiten school	90
Leerlingen maken kennis met diverse vormen sport en bewegen	89
Leerlingen voorbereiden op vrije tijd	75
Leerlingen leren samenwerken door sport en bewegen	28
Leerlingen leren om te gaan met winnen en verliezen	26
Leerlingen sporten minimaal 3x p.wk binnen of buiten school	21
Sport en bewegen krijgt structurele plaats op de school	15
Anders	9

Organisatie en begeleiding activiteiten

Bij de eerste stap om leerlingen te laten kennismaken met sport en bewegen organiseren scholen in samenwerking met sportaanbieders tijdens schooltijd kennismakingsactiviteiten voor de leerlingen. Het merendeel van de scholen (90%) doet dit tijdens de reguliere gymles. Ongeveer een derde van de scholen geeft aan dat zij leerlingen laten inschrijven voor het betreffende clinicblok. Bij een kwart van de scholen bepaalt de docent wie aan het binnenschools programma mee mag doen.

Scholen verwachten gemiddeld drie clinicblokken per jaar te organiseren voor het binnenschools programma. Deze duren naar verwachting gemiddeld 4,5 week per clinicblok (tabel 2.13).

Tabel 2.13 Verwachte organisatie van clinicblokken cluster 3-scholen, in aantal blokken per jaar en omvang in weken (gemiddelde)

	Aantal (clinic) blokken per jaar	Omvang (clinic) blokken in weken
Binnenschools (n=62; 62)	2,9	4,5
Naschools (n=20; 19)	2,3	3,2
Buitenschools (n=30; 25)	2,9	2,0

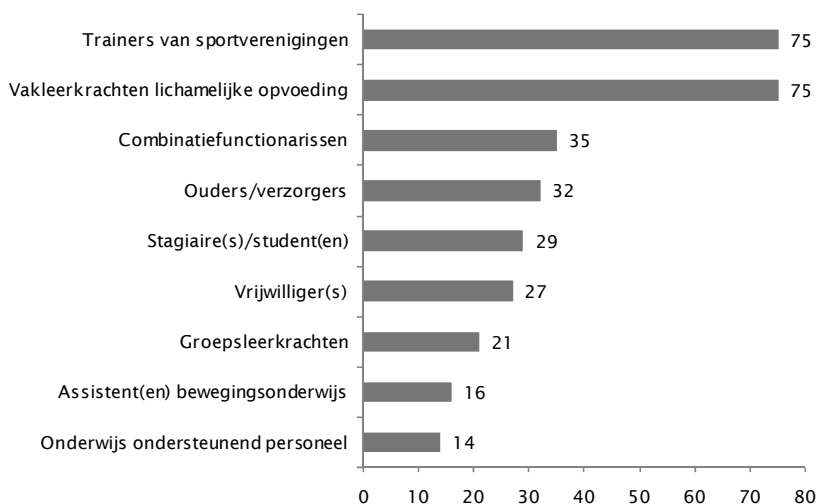
De scholen hebben verschillende sport- en beweegvormen genoemd die zij in het kader van de kennismakingsactiviteiten tijdens schooltijd (binnenschools aanbod) verwachten aan te bieden.

De tien meest genoemde activiteiten zijn:

- judu/ aikido/ verdedigingssporten/ weerbaarheidstraining (51x)
- (rolstoel)dansen/ streetdance (42x)
- voetbal (35x)
- (rolstoel)hockey (19x)
- atletiek (17x)
- (rolstoel)tennis (9x)
- turnen (8x)
- korfbal (7x)
- fitness (7x)
- gymnastiek (6x)

Drie kwart van de scholen verwacht dat de activiteiten in het kader van Special Heroes door de vakleerkrachten lichamelijke opvoeding en door trainers van sportverenigingen worden begeleid (figuur 2.7). Dit komt overeen met de algemene projectopzet van Special Heroes. Rond een derde verwacht dat er ook een combinatiefunctionaris actief zal zijn, evenals ouders/ verzorgers. Andere groepen die worden genoemd zijn vrijwilligers, groepsleerkrachten, assistenten bewegingsonderwijs en onderwijsondersteunend personeel.

Figuur 2.7 Verwachte begeleiding activiteiten Special Heroes cluster 3-scholen (meer antwoorden mogelijk) (in procenten) (n=63)

Gemiddeld denken de vertegenwoordigers van de scholen ongeveer 73 uur per jaar nodig te hebben om de activiteiten binnen Special Heroes uit te voeren (n=53). De inschatting van het benodigde aantal uren per school varieert van minimaal vijftien uur tot een maximum van vierhonderd uur per jaar. De kleinere scholen uit het onderzoek (met gemiddeld tot en met honderd leerlingen) schatten dit iets lager in dan de grotere scholen (vanaf gemiddeld 101 leerlingen) (gemiddelde van 53 versus 78 uur). Hoeveel uur scholen nodig hebben voor de organisatie zal waarschijnlijk meer afhangen van het aantal te organiseren activiteiten per jaar. Special Heroes schat in dat scholen voor de organisatie van activiteiten gedurende drie blokken van zes weken inclusief voorbereiding en afronding ongeveer 150 uur per jaar nodig hebben.

Verwachte belemmeringen

Uit de vragenlijst blijkt dat scholen er nog niet gerust op zijn dat de activiteiten in het kader van Special Heroes ook zonder problemen kunnen worden uitgevoerd. Bijna driekwart van de scholen verwacht de meeste belemmeringen bij de opzet en uitvoer van de activiteiten aangeboden buiten schooltijd. Bijna tweederde verwacht belemmeringen bij het aanbieden van activiteiten na schooltijd. Bijna geen enkele school verwacht belemmeringen bij het uitvoeren van de activiteiten binnen schooltijd. Dit is de eerste stap die scholen zetten in het programma. Daarbij worden ze intensief ondersteund door de regionaal projectleiders van Special Heroes. Elf procent van de scholen verwacht overigens helemaal geen belemmeringen.

Scholen verwachten vooral dat het vervoer van leerlingen naar buitenschoolse activiteiten (76%) een belemmering zal zijn (tabel 2.14). Daarnaast denkt de helft van de scholen dat er onvoldoende belangstelling zal zijn van de ouders/ verzorgers. Of dit ook de twee cruciale factoren blijken te zijn die bijdragen aan het succes van Special Heroes zal moeten blijken.

Tabel 2.14 Verwachte belemmeringen bij opzet en uitvoer van het programma Special Heroes cluster 3-scholen (meer antwoorden mogelijk) (in procenten)

	% (n=80)
Vervoer van leerlingen naar buitenschoolse activiteiten	76
Onvoldoende belangstelling van de ouders/verzorgers	49
Onvoldoende financiële middelen ter beschikking	22
Onvoldoende deelname/belangstelling naburige verenigingen	19
Onvoldoende deskundige begeleiding vanuit de sportvereniging	15
Onvoldoende binnen-accommodatie op school ter beschikking	11
Onvoldoende buiten-accommodatie op school ter beschikking	10
Onvoldoende draagvlak vanuit de eigen school	9
Onvoldoende deelname/belangstelling van leerlingen	8
Onvoldoende deskundige begeleiding vanuit de school	8
Onvoldoende materiaal op school ter beschikking	6
Anders	15

2.8 Samenvatting

In dit hoofdstuk is gekeken naar de beginsituatie van de cluster 3-scholen die deelnemen aan het programma Special Heroes en daarvoor een scholenvragenlijst hebben ingevuld. Op het moment doen 142 scholen in cluster 3 mee aan het programma Special Heroes (volgens opgave Special Heroes). Hieronder vallen ook de scholen uit de drie regio's die al voor de start van de landelijke uitrol zijn begonnen met Special Heroes. Dit zijn de scholen in regio's Groot Gelre, Nachtegaal en Rivierenland. In Groot Gelre zijn de pilotprojecten op de scholen inmiddels afgerond en structureel verankerd. De positieve ervaringen in die regio hebben bijgedragen aan de wens om Special Heroes landelijk uit te rollen in cluster 3. Onder de eerder gestarte scholen uit Rivierenland en Nachtegaal en de scholen die vanaf 2010 met Special Heroes zijn begonnen is de scholenvragenlijst uitgezet. De scholen die hieraan hebben meegewerkt bestonden voor het merendeel uit scholen voor zeer moeilijk lerende kinderen (so en vso) en scholen voor meervoudig gehandicapte kinderen (mg) en in mindere mate uit scholen voor kinderen met een lichamelijke beperking (so en vso) en kinderen met een langdurige ziekte (so en vso).

Bij alle schoolafdelingen (op één na) doen de meeste leerlingen mee aan de gymnastieklessen van de school. De meest aangeboden activiteiten tijdens deze lessen zijn voetbal, gymnastiek/turnen, honk-, soft- en slagbal, (rolstoel)basketbal en badminton. Scholen geven per afdeling voor hun gymnastieklessen een gemiddelde groepsgrootte op van tussen de acht en dertien leerlingen. Op de verschillende schoolafdelingen van de deelnemende scholen krijgen de leerlingen gemiddeld tussen 1,7 en 2 gymnastieklessen per week. In totaal krijgen de leerlingen dan per week tussen 68 en 90 minuten per week gymles. Bij de helft van alle schoolafdelingen krijgen alle leerlingen zwemonderwijs aangeboden, bij ruim een derde van alle schoolafdelingen krijgt een deel van de leerlingen zwemonderwijs. Bij dertien procent van de

schoolafdelingen krijgt geen enkele leerling zwemonderwijs. Als leerlingen zwemonderwijs krijgen, is dat voor gemiddeld een half uur per week.

De meeste scholen (89%) hebben een vakleerkracht. Het gemiddelde per school is 1,7 vakleerkrachten. Scholen geven echter ook aan een beroep te doen op andere personen voor de lessen lichamelijke opvoeding (zoals groepsleerkrachten en stagiaires).

Bij de meeste schoolafdelingen (87%) hebben de leerlingen volgens de scholen ook in de verschillende pauzes de mogelijkheid om te sporten en bewegen. Daartegenover hebben maar weinig schoolafdelingen (28%) ook een naschools sportaanbod (Special Heroes niet meegerekend).

Ruim de helft van de scholen (54%) ziet de naburige sportvereniging wel zitten als samenwerkingspartner (mooie aanvulling op het onderwijs). De meeste scholen verwachten dan ook met de sportvereniging (regulier (86%) dan wel speciaal (65%)) te gaan samenwerken bij de opzet en uitvoer van het programma Special Heroes. Ook de gemeente (54%) en de combinatiefunctionaris (49%) worden door een flink aantal scholen als potentiële samenwerkingspartner gezien bij Special Heroes. Naast de vakleerkracht (75%) worden trainers van sportverenigingen (75%) door de meeste verenigingen genoemd als diegenen die de leerlingen gaan begeleiden bij de activiteiten.

De scholen sluiten met hun doelen voor een groot deel aan bij de resultaatafspraken die Special Heroes heeft geformuleerd voor de landelijke uitrol, namelijk leerlingen laten kennismaken met sport en de doorstroom van leerlingen naar sportverenigingen. De doelstelling dat leerlingen minimaal drie maal in de week binnen en/of buiten de school aan sport doen wordt veel minder vaak genoemd.

Scholen verwachten bij de organisatie van Special Heroes nog wel wat belemmeringen. Niet zozeer met het binnenschools programma, maar meer bij het naschools en buitenschools programma. Scholen verwachten vooral belemmeringen bij het vervoer van de leerlingen naar de activiteiten (76%) en de animo van ouders en verzorgers (49%). Of dit in de praktijk ook de belangrijke factoren zijn moet het kwalitatief onderzoek uitwijzen dat momenteel bij een aantal projecten wordt uitgevoerd.

3. De positie van de leerling

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk bespreken we de resultaten van de leerlingvragenlijst. Als aanvulling op de informatie in paragraaf 1.2 komt eerst een aantal onderzoekstechnische aspecten aan de orde. Daarna beschrijven we het algemeen profiel van de leerlingen, het huidige sport- en beweeggedrag en de wensen van de leerlingen ten aanzien van sport. Tevens komt aan de orde of leerlingen lid zijn van een sportvereniging of dat graag zouden willen zijn. In een aparte paragraaf zetten we ook een aantal relevante schoolkenmerken af tegen de belangrijkste leerling-uitkomsten. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een samenvattende paragraaf.

3.2 Methode en respons

De ouders van de leerlingen van de aan het programma deelnemende scholen voor cluster 3-onderwijs zijn bij aanvang van de projecten door de scholen gevraagd om samen met hun kinderen enkele vragen over de sportdeelname te beantwoorden. De vragenlijst was enerzijds bedoeld om de scholen inzicht te geven in het huidige sportgedrag en de wensen van de leerlingen zodat zij daarop hun clinics konden afstemmen. Anderzijds is de vragenlijst bedoeld om de beginsituatie van het programma Special Heroes in kaart te brengen. De scholen hebben over het algemeen alleen de leerlingen een vragenlijst uitgereikt die ook aan het programma Special Heroes zouden deelnemen. In de praktijk betekende dit meestal dat leerlingen van de laagste en de hoogste klas geen vragenlijst hebben gekregen, net als ernstig meervoudig gehandicapte kinderen.

Er zijn 17.452 vragenlijsten verspreid en er zijn 4.551 ingevulde vragenlijsten geretourneerd. Dit betekent een respons van ruim een kwart van de respondenten. Als we echter uitgaan van de scholen die daadwerkelijk hebben deelgenomen aan het onderzoek dan komt de respons op 37 procent uit. Daarnaast hebben zoals hiervoor aangegeven bepaalde leerlingen van de school de vragenlijst doorgaans niet gekregen. Van dertig scholen weten we dat deze gemiddeld tachtig procent van de ontvangen vragenlijsten hebben verspreid. Door dit percentage voor alle scholen te gebruiken betekent het een respons van 46 procent. Per school varieerde de respons sterk; van 5 tot 100 procent. Van 71 scholen hebben we (minimaal vier) vragenlijsten ontvangen, voor 27 scholen hebben we wel vragenlijsten laten drukken maar geen leerlingvragenlijsten retour ontvangen (peildatum juni 2011). Een aantal van de laatste groep scholen heeft overigens wel een schoolvragenlijst ingestuurd (zie voor de bespreking van de resultaten hoofdstuk 2).

Voorafgaande aan de analyse van de uitkomsten van het onderzoek is bestudeerd in welke mate de leerlingen in dit onderzoek afwijken van landelijke cijfers (CBS) wat betreft het onderwijstype, de leeftijd en het geslacht van leerlingen op cluster 3-scholen. Hiermee kan worden beoordeeld of we met de uitkomsten onder een deel van de cluster 3-scholen uitspraken over Nederland als geheel kunnen doen. Op basis van de landelijke gegevens is een weegfactor gemaakt door rekening te houden met het onderwijstype (zmlk, mg, lzk, lg), het onderwijsniveau (so of vso) en het geslacht. Door deze weegfactor kunnen we onder voorbehoud uitspraken doen over de leerlingen in het cluster 3-onderwijs. De afwijking van onze uitkomsten met die van het CBS was overigens beperkt.

3.3 Profiel leerlingen

Om een beeld te krijgen van de leerlingen die aan het onderzoek deelnamen beschrijven we hen in globale termen (zie voor details tabel 1 in bijlage 6). Aan de orde komen de leeftijd en het geslacht, de aard van de handicap, de gezondheid, het gewicht en de lengte van de leerlingen en de wijze waarop leerlingen naar school gaan.

Leeftijd en aard van de handicap

Tweederde van de deelnemers bestaat uit jongens. Dit komt overeen met de gegevens die het CBS over de leerlingen van cluster 3 beschikbaar heeft. Cluster 3-scholen bestaan relatief minder vaak uit leerlingen uit de leeftijdscategorie zes tot elf jaar. Driekwart van de leerlingen heeft een verstandelijke handicap. Een derde (ook) een motorische handicap en eveneens een derde heeft gedrag/ emotionele problemen. Een vijfde van de deelnemende scholieren heeft spraak en/of taalproblemen. Eén tiende van de leerlingen is langdurig ziek.

Gezondheid

Het overgrote deel van de ouders ervaart de gezondheid van hun kind als (zeer) goed (85%). Dertien procent ervaart de gezondheid als matig en één procent als (zeer) slecht. Leerlingen met een verstandelijke handicap hebben de beste gezondheid (92% goed of zeer goed) en leerlingen met een chronische ziekte de slechtste (50% goede of zeer goede gezondheid). Leerlingen met een motorische handicap hebben volgens hun ouders een relatief minder goede gezondheid (77% goed of zeer goed). Kinderen met meerdere handicaps (voornamelijk motorisch en verstandelijk, maar ook qua gedrag/ emotioneel) zitten iets onder het gemiddelde (81% goed of zeer goed). Op basis van gegevens uit de *SportersMonitor*, uitgevoerd in 2010², is er vergelijkingsmateriaal. De groep kinderen van 5-tot en met 14-jarigen meldt (ook via hun ouders) in dit onderzoek dat hun gezondheid voor 97 procent goed of zeer goed is (behalve de leeftijdsdefinitie wijkt ook de vraagstelling af). We mogen aannemen dat deze groep kinderen vooral gebruikt maakt van het regulier onderwijs.

Lengte en gewicht

Een voor sporten en bewegen belangrijk aspect is het gewicht ten opzichte van de lengte van een leerling. Deze verhouding drukken we uit in de body mass index (BMI). Voor kinderen en jongeren op de deelnemende cluster 3-scholen hebben we die op basis van hun leeftijd en geslacht in vier groepen ingedeeld. Bijna tweederde heeft een normaal gewicht (63%). Twaalf procent van de ondervraagde leerlingen heeft een te laag gewicht. Vier procent is zo zwaar dat we van obesitas spreken. Een vijfde heeft daarnaast overgewicht. Samengenomen betekent dit dat een kwart van de leerlingen te zwaar is. Dat is beduidend meer dan de veertien procent die we vonden in het eerder genoemde onderzoek *SportersMonitor 2010* voor een groep van 5- tot en met 14-jarigen. Alleen de chronisch zieken vormen een uitzondering, zij zitten rond het landelijke beeld voor overgewicht (15%) onder jonge kinderen.

² De *SportersMonitor* is een omnibusonderzoek, uitgevoerd door het Mulier Instituut, in samenwerking met NOC*NSF. Via een internetpanel van GfK Panelservices worden ruim 4.000 mensen tot 80 jaar ondervraagd, waarvan ruim 500 kinderen van 5 tot en met 14 jaar via hun ouders. Zie verder: <http://www.mulierinstituut.nl/monitoring/sporterspanel/>.

Vervoer naar school

Uit het onderzoek *School, bewegen en sport* (Stuij e.a., 2011) blijkt dat een tiende deel van de dagelijkse beweging voor scholieren uit het regulier basis- en voortgezet onderwijs bestaat uit het lopen of fietsen naar school. Bijna iedereen gaat dagelijks lopend dan wel fietsend naar school. Veertien procent komt minimaal eens per week met het openbaar vervoer, in de onderzochte leeftijdsgroep werd niemand meer gebracht. Van de cluster 3-leerlingen in dit onderzoek gaat veertien procent lopend of fietsend naar school. De overgrote meerderheid wordt met een taxibusje gebracht (79%). Een tiende deel van de ouders brengt hun kinderen zelf. Slechts drie procent gaat met het openbaar vervoer en één procent woont intern, zodat zij niet hoeven te reizen naar hun school.

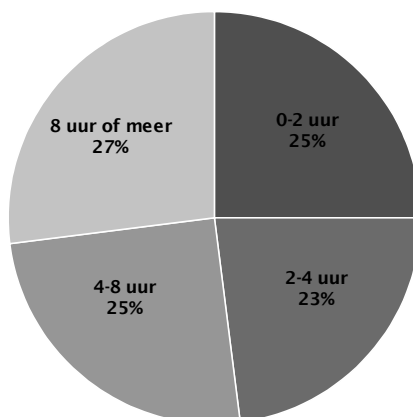
3.4 Sport- en beweegprofiel van de leerlingen

Centraal in dit onderzoek staat het sporten en bewegen van de leerlingen met een handicap op de deelnemende cluster 3-scholen. Deze paragraaf gaat naast deze twee zaken ook in op de motieven om niet te sporten.

Bewegen

Op basis van de vragen in de leerlingvragenlijst naar de frequentie van vijf activiteiten en de duur van deze activiteiten per keer hebben we vastgesteld hoeveel uur de leerlingen bewegen. De activiteiten betreffen lopen en fietsen naar school, winkels of halte openbaar vervoer, wandelen en fietsen als ontspanning en buitenspelen. De vragen over sportieve activiteiten zijn los van deze vragen geïnventariseerd. In de volgende figuur is het belangrijkste resultaat weergegeven.

Figuur 3.1 Aantal uur beweging per week, exclusief sport, leerlingen van cluster 3-scholen (in procenten) (n=3.816)

In vergelijking met de groep kinderen van 5 tot en met 14 jaar die deelnamen aan de eerder genoemde *SportersMonitor 2010* bewegen leerlingen in het cluster 3-onderwijs weinig (exclusief sport). Bijna driekwart (73%) van de leerlingen beweegt minder dan acht uur per week, tegen 29 procent van de ondervraagde groep kinderen uit de *SportersMonitor*. Dertig procent van de laatste groep beweegt achttien uur per week of meer. Van de leerlingen van de deelnemende cluster 3-scholen beweegt ruim een kwart acht uur of meer per week. De sportdeelname is niet in deze beweguren opgenomen.

In tabel 3.1 zijn de uitkomsten van het aantal uur bewegen van de cluster 3-leerlingen uitgesplitst naar geslacht, leeftijd en de handicap.

Tabel 3.1 Aantal uur beweging per week, exclusief sport, naar geslacht en leeftijd, leerlingen van cluster 3-scholen (in procenten)

	Totaal (n=3.816)	Geslacht		Leeftijd			
		Jongen (n=2.337)	Meisje (n=1.479)	6-9 jaar (n=727)	10-12 jaar (n=1.078)	13-15 jaar (n=1.127)	16-19 jaar (n=884)
0-2 uur	25	23	29	14	21	29	35
2-4 uur	23	21	26	21	22	23	25
4-8 uur	25	26	24	31	25	24	21
8 uur of meer	27	30	21	33	32	24	19

Jongens in het cluster 3-onderwijs bewegen duidelijk meer dan meisjes. Ook naar leeftijd is er een verschil. Oudere kinderen bewegen fors minder dan jongere kinderen. Een derde van de 6 tot 9 jarigen beweegt acht uur per week of meer, tegen negentien procent van de 16 tot 19 jarigen.

Ook naar handicap is een uitsplitsing gemaakt. Daarbij is uitgegaan van de volgende groepen leerlingen met een handicap:

- Met een motorische handicap (zonder verstandelijke handicap, wel chronisch zieken)
- Met een chronische ziekte (zonder motorische handicap)
- Met een verstandelijke handicap zonder motorische en chronische problemen
- Kinderen in een restgroep die meerdere handicaps hebben (voornamelijk verstandelijk en motorisch, maar ook taal-/ spraakproblemen, chronische ziekte en gedrags-/ emotionele problemen)

Een uitsplitsing naar de zeven schoolafdelingen of -typen, zoals gebruikt in het vorige hoofdstuk, is niet mogelijk. De vraag naar schoolafdeling is niet aan de ouders gesteld.

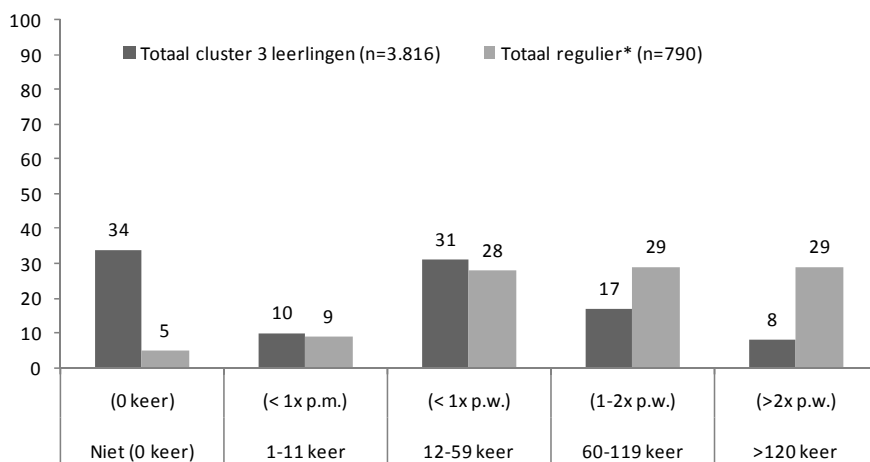
Tabel 3.2 Aantal uur beweging per week naar handicap, leerlingen van cluster 3-scholen (in procenten)

	Totaal	Beperking			
	(n=3.816)	Motorisch (n=405)	Chronisch (n=128)	Verstandelijk (n=1.847)	Meervoudig (n=1.436)
0-2 uur	25	42	26	20	27
2-4 uur	23	20	20	24	22
4-8 uur	25	22	25	27	23
8 uur of meer	27	15	29	29	28

Kinderen en jongeren met hoofdzakelijk een motorische handicap bewegen duidelijk minder dan kinderen uit de andere groepen (42% 0-2 uur per week tegen 25% voor het totaal). Kinderen met hoofdzakelijk een verstandelijke handicap bewegen het vaakst meer dan twee uur per week.

Sporten

Zoals eerder gemeld is in het hiervoor besproken aantal uur beweging niet de sportdeelname meegenomen. De volgende figuur geeft aan wat de sportfrequentie van de leerlingen in het speciaal onderwijs van cluster 3 is. Dit is vergeleken met de sportdeelname van leerlingen in het regulier onderwijs (AVO onderzoek 2007, SCP-CBS).

Figuur 3.2 Frequentie sportdeelname buiten de school in afgelopen twaalf maanden, leerlingen van cluster 3-scholen en leerlingen regulier onderwijs (in procenten)

* Gegevens zijn afkomstig van een analyse van het Aanvullend Voorzieningsgebruik Onderzoek 2007 van het Sociaal en Cultureel Planbureau en het CBS.

Ongeveer een derde van de cluster 3-leerlingen doet niet aan sport (criterium, minimaal eens per jaar). Onder kinderen en jongeren die naar het regulier onderwijs gaan, is het percentage dat niet aan sport deelneemt veel lager (5%, AVO onderzoek 2007, SCP-CBS³). Van de kinderen en jongeren in het regulier onderwijs sport bijna dertig procent meerdere keren per week, terwijl dat voor de leerlingen van cluster 3 acht procent is.

Hiermee lijkt de doelstelling van Special Heroes ambitieus om zeventig procent van de leerlingen die het programma Special Heroes hebben gevolgd (80% van de leerlingen) minimaal drie keer per week in de vrije tijd of op school te laten sporten (zie resultaatafspraken in hoofdstuk 1). Dit percentage moet voor een eerlijke vergelijking omgerekend worden. Het gaat om zeventig procent van de tachtig procent leerlingen die het programma Special Heroes hebben gevolgd. Dit komt uit op 56 procent van de leerlingen op cluster 3 scholen dat minimaal drie maal in de week zou moeten sporten.

Uitgaande van het gegeven dat iedere leerling gemiddeld twee keer per week sport of beweegt via de les lichamelijke oefening op school en daarnaast nog minimaal één keer per week in de vrije tijd zou moeten sporten, voldoet momenteel vijftientwintig procent van de leerlingen uit dit onderzoek aan deze doelstelling (zie 1e kolom tabel 3.3).

Verschillen tussen jongens en meisjes zijn er nauwelijks. Naar leeftijd zijn er wel duidelijke verschillen (tabel 3.3). De jongere leerlingen nemen minder vaak aan sport deel. Wellicht komt dat doordat de ouders dan nog relatief bezet zijn met het regelen van allerlei zaken voor het kind waardoor ze aan sport minder prioriteit geven. Onder de leerlingen in het reguliere onderwijs zien we dat de leeftijdsgroep 10 tot 12 jaar de hoogste sportparticipatie kent en dat het niveau van de 6- tot 9- jarigen gelijk is aan het niveau van de 13- tot 15-jarigen (daarna kalft het af). Ook onder deze groep leerlingen zien we dat 10- tot 12-jarigen het meest aan sport deelnemen (AVO onderzoek 2007, SCP-CBS).

Tabel 3.3 Frequentie sportdeelname buiten de school in afgelopen twaalf maanden naar geslacht en leeftijd, leerlingen van cluster 3 scholen (in procenten)

	Totaal (n=3.816)	Geslacht		Leeftijd			
		Jongen (n=2.337)	Meisje (n=1.479)	6-9 jaar (n=727)	10-12 jaar (n=1.078)	13-15 jaar (n=1.127)	16-19 jaar (n=884)
Niet (0 keer)	34	34	34	42	30	34	33
1-11 (< 1x p.m.)	10	10	10	10	11	8	10
12-59 (< 1x p.w.)	31	30	33	30	33	31	28
60-119 (1-2x p.w.)	17	17	17	14	17	17	19
>120 (>2x p.w.)	8	9	6	3	8	10	9

³ De definitie van sportdeelname is gebaseerd op minimaal één keer sporten in de afgelopen twaalf maanden. De introductie van de vraag wijkt af net als de lijst met sporten.

Onder leerlingen met een meervoudige handicap is de sportdeelname het laagst (37% geen sportdeelname). Voor leerlingen met een chronische ziekte is de sportdeelname van de weergegeven vier groepen het grootst (28% geen sportdeelname). De laatste groep kent ook de meeste leerlingen die meer dan 120 keer per jaar sporten (14% versus 8% voor het totaal) (tabel 3.4).

Tabel 3.4 Frequentie sportdeelname buiten de school in afgelopen twaalf maanden naar beperking, leerlingen van cluster 3-scholen en van het reguliere onderwijs (in procenten)

	Totaal Aangepast (n=3.816)	Beperking Motorisch (n=405)	Chronisch (n=128)	Verstandelijk (n=1.847)	Meervoudig (n=1.436)	Totaal * Regulier (n=790)
Niet (0 keer)	34	34	28	33	37	5
1-11 (< 1x p.m.)	10	11	15	9	10	9
12-59 (< 1x p.w.)	31	31	26	33	29	28
60-119 (1-2x p.w.)	17	17	16	17	17	29
>120 (>2x p.w.)	8	6	14	9	7	29

* Gegevens zijn afkomstig van een analyse van het Aanvullend Voorzieningengebruik Onderzoek 2007 van het Sociaal en Cultureel Planbureau en het CBS.

Van de cluster 3 leerlingen die sporten beoefent 59 procent hun sport(en) niet in aangepaste vorm (niet in tabel). Zes procent gebruikt voor het sporten een hulpmiddel (3% een rolstoel) en 36 procent maakt gebruik van een andere vorm van aanpassing om te kunnen sporten. Chronisch zieken maken het minst gebruik van aanpassingen, leerlingen met een motorische handicap het meest.

Tussen het aantal beweeguren (exclusief sporten) en de sportfrequentie bestaat een duidelijk verband. Van de leerlingen die het meest bewegen (acht uur of meer) sport driekwart. Van deze groep sport twaalf procent 120 keer of vaker per jaar. Van de leerlingen die het minst bewegen (0-2 uur) doet iets meer dan de helft aan sport (56%), vier procent 120 keer of vaker per jaar.

Motieven niet of weinig sporten

In het onderzoek hebben we de ouders van de leerlingen van de deelnemende cluster 3-scholen, ook gevraagd waarom hun gehandicapte kind niet of weinig aan sportieve activiteiten deelneemt. Elke respondent heeft gemiddeld 1,6 antwoorden op deze vraag aangekruist.

De belangrijkste reden die wordt opgegeven om niet te sporten is het *gebrek aan zin/ tijd* van een kind (28%). Dikwijls heeft dit te maken met de prioriteit die ouders of kinderen stellen aan het doen van activiteiten in de vrije tijd. De ouders die dit antwoord kozen, geven dan ook minder vaak aan dat gezondheid, negatieve ervaringen in het verleden, kosten of de kennis van de sportmogelijkheden een rol spelen. Bij jonge leerlingen en leerlingen tot zestien jaar speelt dit probleem veel minder (16%) dan bij leerlingen van zestien jaar of ouder (39%). Op de tweede plaats van motieven staat het antwoord *onbekendheid met de sportmogelijkheden*. Een vijfde van de ouders geeft dit als reden op dat hun kind niet sport. Dit motief wordt relatief vaak genoemd door ouders waarvan het kind een lichamelijke handicap heeft. Dat sporten *te duur* is geeft achttien procent van de ouders aan als reden voor het niet-sporten van hun kind. Dit geldt vooral voor de niet-sportende leerlingen van tien tot twaalf jaar (26%). Eén op de zes ouders (17%) geeft aan dat *negatieve ervaringen van het kind* een reden is dat hun kind niet aan

sportieve activiteiten deelneemt. Bij deze kinderen speelt de (beperkte) gezondheid als reden om niet te sporten nauwelijks een rol. Ook noemen ze minder dan gemiddeld dat hun kind geen zin heeft. De *gezondheid van het kind* wordt door dertien procent van de ouders genoemd als reden om niet of weinig te sporten. Het blijkt dat 47 procent van de leerlingen waarvoor dit probleem speelt tot de minst beweeglijke groep behoort (0-2 uur per week, vormt 25% van het totaal). Motorisch gehandicapte leerlingen en leerlingen met een chronische ziekte zijn zwaar oververtegenwoordigd onder de mensen die dit motief noemen (68% tegen 35% totaal). Ruim een tiende van de ouders geeft aan dat zij *zelf geen tijd* hebben om hun kind te helpen om sportief bezig te zijn en dat dit de reden is dat de kinderen niet sporten. Elf procent van de ouders geeft aan dat er *te weinig (vrijwillige) hulp* is. Een tiende van de ouders meent dat hun *kind al voldoende beweegt*. Opvallend is dat deze mensen veel vaker de motieven 'te duur', 'zelf geen tijd hebben om te helpen' en 'te weinig (vrijwillige) hulp' noemen. Dat terwijl in vergelijking met de rest van de leerlingen in cluster 3 hun kinderen duidelijk minder bewegen. Tot slot zegt zeven procent van de ouders dat er *geen vervoer beschikbaar* is.

Tabel 3.5 Redenen om niet of weinig te sporten naar beperking, niet of weinig sportende leerlingen (0-11x per jaar) van cluster 3-scholen (in procenten)

	Totaal	Beperking			
	(n=2.134)	Motorisch (n=222)	Chronisch (n=72)	Verstandelijk (n=1.073)	Meervoudig (n=757)
Kind heeft geen zin/tijd	28	28	33	27	28
Onbekendheid sportmogelijkheden	21	30	12	19	24
Te duur	18	10	27	21	16
Negatieve ervaringen van kind	17	8	11	20	16
Gezondheid kind	13	31	40	4	20
Zelf geen tijd/energie om te helpen	12	11	10	14	11
Te weinig (vrijwillige)hulp	11	6	3	16	10
Kind beweegt al voldoende	10	6	12	12	7
Geen vervoer beschikbaar	7	9	4	6	7
Anders	26	25	21	28	26

Gekeken naar de aard van de handicap valt op dat voor kinderen met een verstandelijke handicap de ouders beduidend minder vaak de gezondheid noemen als reden dat hun kind niet aan sportieve activiteiten deelneemt. Vaker dan andere groepen hebben zij negatieve ervaringen met sporten gehad. Ook ervaren de ouders dat er voor hun kinderen relatief weinig vrijwillige hulp beschikbaar is om te sporten. Scholieren met een chronische ziekte sporten vaak niet vanwege gezondheidsproblemen (40%). Daarnaast vinden relatief veel ouders van deze leerlingen sporten te duur. De onbekendheid waar gesport kan worden speelt voor deze groep daarentegen een minder prominente rol. Voor de kinderen met een motorische handicap is dit juist één van de twee meest genoemde redenen om niet te sporten (30%). De andere reden om niet aan sportieve activiteiten deel te nemen is de gezondheid (31%). De kosten van de sportdeelname, te weinig vrijwillige hulp en geen vervoer zijn voor deze groep een minder belangrijke reden om niet te sporten. De leerlingen met een meervoudige handicap wijken slechts beperkt af van het beeld dat van de totale groep geschetst is.

De hierboven beschreven redenen om niet of weinig te sporten kunnen grofweg worden onderverdeeld in twee categorieën. Enerzijds zijn er redenen die te maken hebben met persoonlijke belemmeringen of drempels bij het kind of de ouders (*geen zin/ tijd, negatieve ervaringen, gezondheid, geen tijd/ energie om te helpen, beweegt al voldoende*). Anderzijds zijn er redenen van meer praktische aard of redenen die te maken hebben met de organisatie van sport (*onbekendheid sportmogelijkheden, te duur, te weinig vrijwillige hulp, geen vervoer*). Ook in ander onderzoek naar de sportdeelname van mensen met een handicap ((*On*)beperkt Sportief, Van Lindert e.a., 2008) komt dit onderscheid naar meer persoonlijke en omgevingsfactoren naar voren.

3.5 Wens om te sporten

Zoals eerder beschreven is de sportdeelname van de leerlingen in cluster 3 duidelijk lager dan bij de kinderen in het reguliere onderwijs. De reden hiervoor kan zijn gelegen in de belemmeringen die cluster 3-leerlingen ondervinden bij het gaan sporten, maar het kan ook te maken hebben met een beperkte behoefte van de leerlingen. De volgende tabel geeft een eventuele sportwens weer in combinatie met de huidige sportieve situatie.

Tabel 3.6 Sportwens naar geslacht en leeftijd, leerlingen van cluster 3-scholen (in procenten)

	Totaal (n=3.816)	Geslacht		Leeftijd			
		Jongen (n=2.337)	Meisje (n=1.479)	6-9 jaar (n=727)	10-12 jaar (n=1.078)	13-15 jaar (n=1.127)	16-19 jaar (n=884)
Sport al, maar ook wens	38	36	41	35	40	39	37
Wel sport, geen wens	18	20	15	13	19	19	20
Geen sport*, wel wens	33	32	35	42	31	31	30
Geen sport*, geen wens	11	12	9	11	10	11	13

*Hier is uitgegaan van 0-11 x per jaar sporten

Een derde van de leerlingen heeft wel een wens om te sporten, maar sport momenteel niet. Deze groep vormt het potentieel van het programma Special Heroes. Elf procent van de leerlingen doet niet aan sport en heeft ook geen (actieve) wens om een sport te beoefenen. Bijna tweevijfde heeft een wens naast de huidige sport, achttien procent heeft naast de bestaande sport geen andere wens. Jonge leerlingen hebben vaker een wens om te sporten zonder dat zij al sporten. Dit geeft eens te meer aan dat de lagere sportdeelname in de jongste groep vooral van doen heeft met een zekere voorbereiding en oriëntatie.

Aan de ouders van leerlingen met een specifieke sportwens is gevraagd waarom de leerlingen deze sport niet beoefenen. In tegenstelling tot de vraag over het waarom hun kind in het algemeen niet sport, ligt het accent van deze vraag niet meer op de persoonlijke factoren, maar meer op de praktische problemen. Zo noemt zes procent dat er geen andere kinderen voor de sport zijn, drie procent dat de vereniging niet enthousiast is, vier procent vindt de accommodatie niet geschikt en vijftien procent geeft aan dat het tijdstip niet goed uitkomt.

3.6 Lidmaatschap van een sportvereniging

Een belangrijke doelstelling van het programma Special Heroes is de begeleiding van leerlingen naar reguliere sportverenigingen. Van de kinderen in het reguliere onderwijs is ongeveer zeventig procent lid van een sportvereniging (*SportersMonitor 2010*). Van de leerlingen in het speciaal onderwijs (cluster 3) is bijna de helft (46%) lid van een vereniging. Een doelstelling van het programma is dat 55 procent van de sportende leerlingen (drie keer per week) staat ingeschreven bij een sport- of beweegaanbieder (zie resultaatafspraken in hoofdstuk 1). Op dit moment is zeventig procent van de sportende cluster 3-leerlingen al lid van een vereniging. Of deze leerlingen al dan niet deelnemen aan het programma Special Heroes op hun school is in deze fase van het onderzoek niet bekend. Het volgende overzicht geeft weer van welk type sportvereniging de cluster 3-leerlingen lid zijn. Een deel van de leerlingen is lid van een vereniging exclusief voor mensen met een handicap (16%, een derde van de leden). Ruim tien procent is lid van een vereniging met speciale groepen, zoals g-teams. Een gelijk percentage is lid van een reguliere vereniging die speciale aandacht heeft voor mensen met een handicap. Nog eens dertien procent is lid van een reguliere vereniging zonder extra aandacht voor mensen met een handicap.

Tabel 3.7 Lidmaatschap van sportvereniging naar geslacht en leeftijd, leerlingen van cluster 3-scholen (in procenten)

	Totaal (n=3.816)	Geslacht		Leeftijd			
		Jongen (n=2.337)	Meisje (n=1.479)	6-9 jaar (n=727)	10-12 jaar (n=1.078)	13-15 jaar (n=1.127)	16-19 jaar (n=884)
Geen lid	54	53	55	66	53	50	49
Vereniging voor mensen met een handicap	16	15	17	12	15	18	18
Vereniging met aparte groepen voor mensen met een handicap	12	12	11	8	11	13	15
Reguliere vereniging met aandacht voor mensen met een handicap	12	12	12	9	12	12	15
Reguliere vereniging zonder aandacht voor mensen met een handicap	13	13	12	10	15	14	11

Tussen jongens en meisjes is er nauwelijks verschil naar lidmaatschapspercentage. Opvallend is wel dat oudere leerlingen duidelijk vaker lid zijn van een vereniging (eerder zagen we al dat zij ook vaker sporten). Met name kinderen en jongeren met een meervoudige handicap zijn minder vaak lid van een vereniging (58% geen lid, niet in tabel).

Drietiende van de ouders heeft een specifieke vereniging genoemd waarvan hun kind lid zou willen zijn maar dat momenteel niet is. Aan deze ouders is de vraag voorgelegd waarom het kind geen lid is van deze specifieke vereniging. Overigens heeft ook een vijfde van de ouders waarvan het kind al lid is van een sportvereniging een andere vereniging genoemd.

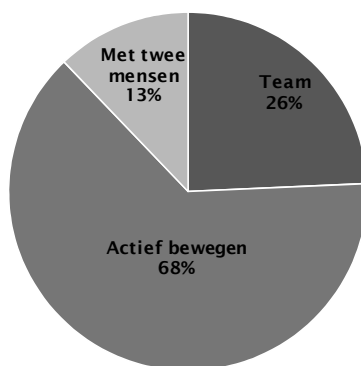
Bij een tiende van de mensen die een specifieke vereniging noemen, is de intentie al concreet aangezien zij aangeven dat hun kind binnenkort bij de vereniging begint. Een kwart geeft als nadeel van de beoogde vereniging dat deze geen ervaring met kinderen en jongeren met een handicap heeft. Een vijfde noemt de kosten te hoog, een tiende geeft aan dat transport een probleem is en dat er geen (vrijwillige) ondersteuning is. Andere genoemde redenen zijn: er is een wachtlijst (5%), de accommodatie is niet geschikt (4%), de afstand is te groot (7%) en de vereniging is niet enthousiast (4%).

3.7 Sportkeuze

In dit deel beschrijven we welke sporten de leerlingen momenteel beoefenen en welke sporten ze zouden willen beoefenen. Voordat we op de details ingaan bespreken we eerst de gebruikte termen naar type sport: *Team* spreekt voor zich, *Actief bewegen* betreft sporten die men individueel kan beoefenen, zoals wandelen en zwemmen (ook wel solosporten genoemd) en *Met twee mensen* betreft sporten die men met twee personen beoefent (o.a. judo en tennis, ook wel ‘duosporten’ genoemd).

Tweederde van de (sportende) kinderen en jongeren doet aan actief bewegen (figuur 3.3). Dit percentage is vergelijkbaar met het percentage dat we hebben gevonden voor de ondervraagde groep kinderen van vijf tot en met veertien jaar uit de *SportersMonitor 2010*. Een kwart van de cluster 3-leerlingen beoefent een teamsport (ruim een derde van de 5- tot en met 14-jarigen uit de *SportersMonitor*). Sporten die men met twee mensen beoefent zijn duidelijk minder populair dan bij sporters uit de *SportersMonitor* (13% versus 36% voor de jeugd uit de *SportersMonitor*).

Figuur 3.3 Huidige sport, (sportende) leerlingen van cluster 3-scholen (in procenten) (n=3.816)

Al we kijken naar geslacht dan is duidelijk dat jongens vaker dan meisjes een teamsport beoefenen en meisjes vaker een actieve beweegsport. Ook de jongere leerlingen beoefenen minder vaak teamsporten dan de oudere leerlingen (tabel 3.8).

Actief bewegen is bij de leerlingen die een wens hebben om te sporten, een stuk minder populair dan bij leerlingen die al sporten (tabel 3.8). De helft van de leerlingen met een wens wil een dergelijke sport te doen. Opmerkelijk is dat met name meisjes deze wens hebben. Verder blijkt ook de teamsport onder jongens het goed te doen. Overigens hebben jongens vaker dan meisjes geen (andere) sportwens (35% versus 26%). Dit heeft niets van doen met het feit dat jongens vaker aan sport doen, er is wat dat betreft namelijk geen verschil met de meisjes (zie tabel 3.3). In verhouding tot de huidige deelname hebben jongere leerlingen relatief vaak de wens om een teamsport te beoefenen.

Tabel 3.8 Huidige en gewenste sport naar geslacht en leeftijd, (sportende) leerlingen van cluster 3-scholen (in procenten)

	Totaal (n=3.816)	Geslacht Jongen (n=2.337)	Meisje (n=1.479)	Leeftijd 6-9 jaar (n=727)	10-12 jaar (n=1.078)	13-15 jaar (n=1.127)	16-19 jaar (n=884)
Huidige sporten							
Team	26	32	16	15	26	29	29
Actief bewegen	68	65	73	69	71	66	67
Met twee mensen	13	15	11	10	14	15	14
Gewenste sporten							
Team	26	32	17	29	29	24	23
Actief bewegen	49	40	63	57	49	47	44
Met twee mensen	19	21	16	16	20	21	18
Geen sportwens	31	35	26	25	31	32	36

Voor de recent beoefende sport is ook een uitsplitsing gemaakt naar de aard van de handicap van de leerlingen van de cluster 3-scholen (tabel 3.9).

Tabel 3.9 Huidige sport naar beperking, sportende leerlingen van cluster 3-scholen (in procenten)

	Totaal (n=3.068)	Beperking			
		Motorisch (n=321)	Chronisch (n=103)	Verstandelijk (n=1.478)	Meervoudig (n=1.170)
Team	26	27	30	25	25
Actief bewegen	68	64	63	68	70
Met twee mensen	13	16	27	12	13

De verschillen naar de aard van de handicap zijn gering. Alleen leerlingen met een chronische handicap lijken vaker actief te zijn in een sport waar twee mensen voor nodig zijn (judo, tennis etc.).

De volgende tabel geeft specifiek per sport aan wat de huidige en gewenste sporten zijn. Voor de gewenste sporten is een onderscheid gemaakt naar leerlingen die al minimaal twaalf keer per jaar een sport beoefenen en de groep die dit minder dan twaalf keer per jaar doet.

Tabel 3.10 Huidige en gewenste sport naar wel of niet beoefenaars van sport (twaalf keer per jaar), (sportende) leerlingen van cluster 3-scholen (in procenten)

	Huidige sport	Gewenste sport	
	Totaal (n=3.068)	Minder dan 12x per jaar sport (n=1.643)	Meer dan 12x per jaar sport (n=2.073)
Basketbal	1	4	6
Handbal	0	1	1
Hockey	4	3	4
Korfbal	1	1	1
Voetbal	17	19	15
Volleybal	1	2	2
Andere teamsporten	3	1	2
Team (totaal)	26	26	25
Dansen	9	18	12
Fietsen	25	11	7
Fitness, aerobics	8	7	7
Gymnastiek, turnen	8	7	5
Hardlopen, atletiek	4	4	3
Paardrijden	14	15	11
Schaatsen	4	3	3
Wandelen	18	4	2
Zwemmen	43	28	16
Actief bewegen (totaal)	68	55	44
Badminton	3	4	3
Tafeltennis	2	3	3
Tennis	2	5	6
Judo	6	6	7
Andere vecht-en verdedigingssport	2	5	5
Met twee mensen (totaal)	13	19	19
Andere sport	7	4	3
Wil geen (andere) sport doen		27	35

Van de teamsporten is voetbal onder de cluster 3-leerlingen duidelijk het populairst als huidige en gewenste sport. Basketbal is een sport die door meer leerlingen wordt gewenst dan beoefend (4-6% wens, 1% beoefening). Van de actieve beweegsporten is zwemmen het populairst, maar liefst 43 procent beoefent deze sport. Voor de leerlingen die (nog) niet sporten is dit ook de populairste sport (28%). Er bestaat bij veel leerlingen die niet sporten een duidelijke wens voor dansen. Meer leerlingen hebben deze wens dan dat er leerlingen aan dansen doen (9% danst). Voor fietsen, maar met name wandelen, is het percentage leerlingen dat de wens heeft om het te beoefenen kleiner dan het percentage beoefenaars. Een kwart doet nu aan fietsen, terwijl maar elf procent van de niet sporters dit als wens heeft. De discrepantie voor wandelen is nog wat groter; achttien procent beoefent deze activiteit, vier procent van de niet sporters geeft wandelen als wens op. Paardrijden is relatief populair onder de leerlingen van de onderzochte cluster 3-scholen. Eén op de zeven leerlingen beoefent deze sport, de wens onder niet-sporters om deze sport te beoefenen is vrijwel even groot. Bij de duo-sporten, sporten waar twee mensen voor nodig zijn, is judo de populairste beoefende sport, maar kent in verhouding tot de hiervoor besproken sporten weinig deelnemers (6%).

3.8 Invloed van de school op de sportiviteit van de leerlingen

Het onderzoek *School, Sport en Bewegen* (Stuij e.a., 2011) richt zich op de vraag in welke mate de school invloed heeft op het sport- en beweeggedrag van leerlingen in het reguliere onderwijs. Voor het onderzoek van Special Heroes kunnen we ook voor een aantal vragen die we aan de vertegenwoordigers van de scholen hebben gesteld nagaan of deze een verband laten zien met de beweeg- dan wel sportdeelname van de leerlingen. We hebben gekeken naar de groepsgrootte van het gymnastiekonderwijs, het aantal uur dat de scholen lichamelijke opvoeding geven, het aantal vakleerkrachten lichamelijke opvoeding en of er een aanbod van naschoolse sport is op de school. Uit het genoemde onderzoek blijkt ook dat de pauze veel invloed heeft op het beweeggedrag. De uitkomsten van het Special Heroes schoolonderzoek laten voor de sport- en beweegactiviteiten in de pauzes onderling weinig verschil tussen de scholen zien, waardoor het afzetten tegen genoemde leerling-eigenschappen niet zinvol is. We beschrijven verbanden, oorzakelijke relaties zijn niet vast te stellen.

Uit de resultaten blijkt dat in de grotere gymnastiekgroepen minder leerlingen een lichamelijke handicap hebben. Dat geldt ook voor scholen zonder naschools sportaanbod. Meer vakleerkrachten voor lichamelijke opvoeding op een school hangt ook samen met een hoger percentage leerlingen dat een motorische handicap heeft. De leerlingen van scholen zonder vakleerkracht (het zijn maar zeven scholen) hebben iets vaker overgewicht.

Wat betreft het (geschat) aantal uren beweging per week van de leerlingen (exclusief de sportieve activiteiten) valt op dat leerlingen van scholen met een naschools sportaanbod wat minder bewegen. Dit kan komen doordat de schoolsport de leerlingen rechtvaardigt relatief weinig extra te bewegen of doordat de school ziet dat haar leerlingen weinig bewegen, waardoor zij een schoolsportprogramma heeft opgezet. Ook leerlingen die op hun school twee of meer vakleerkrachten hebben, bewegen wat minder. Mogelijk speelt ook hier de aard van de handicap een rol.

De sportdeelname hangt verder samen met het aantal vakleerkrachten. Leerlingen van scholen zonder vakleerkracht sporten minder vaak in de vrije tijd. De groepsgrootte van de lessen lichamelijke opvoeding, het aantal minuten les per week en een naschools sportaanbod kennen geen relatie met de sportfrequentie van de leerlingen buiten de school.

3.9 Samenvatting

De leerlingen die onderwijs op een cluster 3-school volgen, bewegen veel minder dan leerlingen in het reguliere onderwijs. De jongste groepen bewegen duidelijk meer dan de oudere leerlingen. Ook is er een verschil naar geslacht; jongens bewegen meer. Voor de sportdeelname is er een duidelijk verschil met de kinderen in het reguliere onderwijs. Waar tweederde van de leerlingen in het cluster 3-onderwijs aan sport deelneemt, is dat voor de leerlingen op reguliere scholen zo'n negentig procent. In het onderzoek onder leerlingen van cluster 3-scholen zien we juist dat jongere leerlingen wat minder vaak sporten in vergelijking met oudere leerlingen (bij bewegen is dat juist andersom). Naar sportdeelname is er geen verschil tussen jongens en meisjes. De achterblijvende sportdeelname heeft uiteraard ook tot gevolg dat minder leerlingen van cluster 3-scholen lid zijn van een sportvereniging. Waar van de jeugd in het reguliere onderwijs drie kwart van de sportende kinderen lid is van een vereniging is dat voor leerlingen van het cluster 3-onderwijs maar weinig minder (70% van de sportende kinderen). Als gekeken wordt naar de aard van de handicap valt met name op dat leerlingen met een chronische ziekte meer bewegen en vaker aan sportieve activiteiten deelnemen.

Bijna dertig procent van de leerlingen in het cluster 3-onderwijs zegt geen sportintentie te hebben. Het grootste deel van deze leerlingen (18%) heeft echter in het afgelopen jaar deelgenomen aan sport. De leerlingen zonder sportintentie die niet aan sport deelnamen, vormen elf procent van alle leerlingen. Een derde van de leerlingen heeft een wens om te sporten en sport momenteel nog niet. Deze groep biedt potentie voor het programma Special Heroes. Bij jonge leerlingen is deze intentie groter, bij hen blijft de sportdeelname achter. Bijna tweevijfde van de leerlingen heeft naast de huidige sport, nog een sportwens. Dit betreft kinderen die een extra sport willen doen of een andere dan hun huidige sport(en).

De concrete wensen voor een specifieke sport komen overeen met de sporten die de leerlingen nu al beoefenen. Alleen voor een aantal (beweegintensieve) sporten lijkt het enthousiasme van de niet-sportende doelgroep minder bij dergelijke sporten te liggen als we het vergelijken met de huidige populariteit voor deze sporten.

De redenen om niet te sporten verschillen duidelijk naar de aard van de handicap van het kind. Voor chronisch zieke kinderen en leerlingen met een motorische handicap is de gezondheid de meest genoemde reden om geen sport beoefenen (rond 30-40%). Voor alle leerlingen is het door ouders meest genoemde motief het feit dat de kinderen geen zin hebben om aan sport te doen (28%). Ook onbekendheid waar de kinderen kunnen sporten (21%), te duur (18%) en negatieve ervaringen van het kind (17%) worden vaak genoemd. De hulp die benodigd is om de leerlingen te laten sporten komt op twee manieren naar voren. Enerzijds door de inzet van de ouders zelf (12% geeft op te weinig tijd te hebben) en door de inzet van andere (vrijwillige) hulp (11% geeft aan dat het hieraan ontbreekt). Tot slot noemt zeven procent van de ouders het gebrek aan transport als reden dat hun kinderen niet kunnen sporten. Het ontbreken van vervoer, de te hoge kosten en het niet beschikbaar zijn van (vrijwillige) hulp zijn externe redenen die te maken

hebben met de randvoorwaarden van de sport en waar beleidsmakers eventueel invloed op zouden kunnen uitoefenen. Samengenomen noemt een derde van de ouders van leerlingen die op de cluster 3-scholen zitten deze externe redenen. Dit betekent dat het grootste deel van de redenen bij het kind en/of de ouders zelf ligt en meer persoonlijk van aard zijn.

Uit het onderzoek *School, bewegen en sport* (Stuij et al., 2011) blijkt de invloed van het schoolbeleid van reguliere scholen op de sportdeelname van haar leerlingen beperkt te zijn. Ook voor de Special Heroes-scholen zien we geen verbanden tussen beleidsmatige zaken, zoals het aantal vakdocenten lichamelijke oefening en de sportdeelname van de leerlingen. Wel vinden we dat klassen met veel leerlingen met een motorische handicap gemiddeld gezien meer vakdocenten lichamelijke opvoeding hebben. Het programma Special Heroes probeert actief te bemiddelen om wel invloed op het sportgedrag in de vrije tijd te krijgen. De inzet van het programma Special Heroes gaat dus verder dan scholen in het regulier basis en voortgezet onderwijs doorgaans gaan om sport en bewegen bij hun leerlingen te stimuleren.

4. Conclusies en vooruitblik

In deze rapportage is de startsituatie beschreven van de cluster 3-scholen die sinds 2010 deelnemen aan het programma Special Heroes en de leerlingen van deze scholen. Deze rapportage is het resultaat van de eerste fase in het monitoring en evaluatieonderzoek naar de landelijke uitrol van Special Heroes op cluster 3-scholen. Dit zijn scholen voor kinderen en jongeren met een lichamelijke en/of verstandelijke handicap, met een ernstig meervoudige handicap en langdurig zieke kinderen. Special Heroes wil leerlingen via kennismakingsactiviteiten in de gymles zelf laten ervaren hoe leuk sport en bewegen kan zijn. Uiteindelijk streven is dat leerlingen deze positieve ervaringen meenemen en in hun vrije tijd gaan sporten bij een sportvereniging in de buurt. De school is de “spil” in de aanpak. Lokale sportverenigingen en andere sportaanbieders zijn de gedroomde samenwerkingspartners. De regionaal projectleiders van Special Heroes zijn de bruggenbouwers in dit proces.

Op basis van de doelen en ervaringen heeft Special Heroes voor de landelijke uitrol van het programma in cluster 3 zich de volgende resultaten gesteld (2009-2012):

1. Op 1 juli 2012 heeft 75 procent van de scholen van cluster 3 het programma Special Heroes geïmplementeerd;
2. Op 1 juli 2012 heeft 80 procent van de leerlingen van de deelnemende scholen in cluster 3 door middel van deelname aan het programma Special Heroes kennisgemaakt met diverse vormen van sport en bewegen;
3. Op 1 juli 2012 is er een infrastructuur ontwikkeld om sport en bewegen ook na de projectperiode een structurele plaats te geven bij de REC's aangesloten scholen voor cluster 3;
4. Op 1 juli 2012 sport 70 procent⁴ van de leerlingen die het programma Special Heroes gevolgd hebben minimaal drie maal per week binnen of buiten de school;
5. Op 1 juli 2012 is 55 procent van deze groep lid van een sport- of beweegaanbieder of ingeschreven bij een sport- of beweegaanbieder;

Om straks te kunnen evalueren - *zijn de gewenste resultaten bereikt en welke factoren waren hiervoor bepalend?* – is het nodig om vast te stellen hoe de scholen en leerlingen in het project zijn gestapt. Hoe ziet het sport- en beweegaanbod er uit op de deelnemende scholen en welke verwachtingen hebben de scholen voorafgaande aan de opzet en uitvoer van Special Heroes? In welke mate sporten en bewegen leerlingen van de deelnemende cluster 3-scholen bij aanvang van Special Heroes en hebben zij nog wensen ten aanzien van sport? Om de eerste vraag te beantwoorden hebben aan Special Heroes deelnemende scholen een schriftelijke vragenlijst (scholenvragenlijst) ingevuld. Voor de tweede vraag is een schriftelijke vragenlijst (leerlingvragenlijst) uitgezet onder ouders van leerlingen van deelnemende cluster 3-scholen.

⁴ Omgerekend gaat het om 56 procent van de leerlingen van cluster 3-scholen.

4.1 Samenvatting resultaten

In deze paragraaf geven we een beknopte weergave van de belangrijkste resultaten van de scholenvragenlijst en leerlingvragenlijst. We gaan in op het sport- en beweegaanbod van de scholen en de sport- en beweegdeelname van de leerlingen van deelnemende cluster 3-scholen.

Sport- en beweegaanbod scholen

Plezier en ontspanning vinden de cluster 3-scholen bijna allemaal (95%) het belangrijkste aspect van sport voor hun leerlingen. Dat sluit aan bij de gedachte van Special Heroes dat leerlingen in het speciaal onderwijs sport moeten beleven en ervaren. Scholen vinden sport ook belangrijk voor de lichaamsbeweging van de leerlingen (86%) en vanwege het feit dat leerlingen door sport leren samenwerken/ samenspelen (78%). Bij alle schoolafdelingen⁵ die vallen onder de cluster 3-scholen in het onderzoek (op één na) doen de meeste leerlingen mee aan de gymnastieklessen van de school. Gemiddeld krijgen de leerlingen tussen 1,7 en 2 gymnastieklessen per week. In totaal krijgen de leerlingen op de schoolafdelingen tussen 68 en 90 minuten per week gymles. Bij de helft van de schoolafdelingen krijgen alle leerlingen zwemonderwijs aangeboden. Bij ruim een derde van de schoolafdelingen krijgt maar een deel van de leerlingen (een derde) zwemonderwijs en bij dertien procent geen enkele leerling. Als leerlingen zwemonderwijs krijgen duren deze lessen gemiddeld een half uur per week. De meeste scholen (89%) hebben één of meer vakleerkrachten lichamelijke opvoeding, gemiddeld 1,7 per school. Ook andere personen (zoals groepsleerkrachten en stagiaires) worden volgens de scholen ingezet bij de gymnastieklessen. Volgens de cluster 3-scholen uit het onderzoek hebben op de meeste schoolafdelingen (87%) de leerlingen tijdens de verschillende pauzes de mogelijkheid om te sporten en bewegen. Daarentegen geven maar weinig scholen aan dat er op hun schoolafdeling (28%) een naschools sportaanbod bestaat (Special Heroes nog niet meegerekend). Drie vijfde van de scholen is van mening dat samenwerking met naburige sportverenigingen een mooie aanvulling is op het onderwijs. Zeventien procent werkt al met succes samen met sportverenigingen (Special Heroes nog niet meegerekend). De meeste scholen (86%) verwachten dan ook met sportverenigingen (regulier dan wel aangepast) te gaan samenwerken bij de opzet en uitvoer van het programma Special Heroes op hun school. Ook de gemeente (54%) en de combinatiefunctionaris (49%) worden als samenwerkingspartner gezien. Driekwart van de scholen verwacht dat vakleerkrachten en trainers van sportverenigingen de activiteiten in het kader van Special Heroes zullen begeleiden. Ook de combinatiefunctionaris (35%) en ouders/ verzorgers (32%) krijgen naar verwachting een rol toebedeeld bij de begeleiding. Scholen sluiten met hun doelstellingen voor Special Heroes voor een groot deel aan bij de resultaatafspraken die Special Heroes heeft geformuleerd voor de landelijke uitrol van het programma, namelijk leerlingen laten kennismaken met sport en de doorstroom van leerlingen naar sportverenigingen. Scholen verwachten wel wat belemmeringen bij de opzet en uitvoer van het programma Special Heroes op hun school, niet zozeer met de binnenschoolse

⁵ Op cluster 3 scholen wordt in aparte afdelingen aan verschillende groepen leerlingen onderwijs gegeven, ingedeeld naar leeftijd (so en vso) en naar de aard van de handicap (zmlk, mg, lzk lg). Afdelingen voor zeer moeilijk lerende kinderen (zmlk) vormen de meerderheid binnen de cluster 3 scholen. In totaal hebben de 83 cluster 3 scholen in het onderzoek gezamenlijk 205 schoolafdelingen. Sommige vragen zijn naar schoolafdeling gesteld, andere op schoolniveau.

activiteiten, maar meer bij het naschools en buitenschools aanbod. Ze verwachten vooral belemmeringen bij het vervoer van leerlingen naar de activiteiten (76%) en de animo van ouders (49%).

Sport- en beweegprofiel leerlingen

De leerlingen van de deelnemende cluster 3-scholen, bewegen veel minder dan leerlingen in het reguliere onderwijs. De jongste groepen bewegen duidelijk meer dan de oudere leerlingen; jongens bewegen meer dan meisjes. Waar tweederde van de leerlingen in het cluster 3-onderwijs aan sport deelneemt, is dat voor de leerlingen op reguliere scholen zo'n negentig procent. In het onderzoek onder leerlingen van cluster 3-scholen zien we juist dat jongere leerlingen wat minder vaak sporten in vergelijking met oudere leerlingen (bij bewegen is dat juist andersom). Waar van de jeugd in het reguliere onderwijs drie kwart van de sportende kinderen lid is van een vereniging is dat voor leerlingen van het cluster 3-onderwijs maar weinig minder (70% van de sportende kinderen). Als gekeken wordt naar de aard van de handicap valt met name op dat leerlingen met een chronische ziekte meer bewegen en vaker aan sportieve activiteiten deelnemen.

Een derde van de leerlingen heeft een wens om te sporten en sport momenteel nog niet. Deze groep biedt potentie voor het programma Special Heroes. Bij jonge leerlingen is deze intentie groter; bij hen blijft de sportdeelname achter. Bijna tweevijfde van de leerlingen heeft naast de huidige sport nog een sportwens. Het gaat om kinderen die een extra sport willen doen of een andere dan hun huidige sport(en). De concrete wensen voor een specifieke sport komen overeen met de sporten die de leerlingen nu al beoefenen. Bijna dertig procent van de leerlingen in het cluster 3-onderwijs geeft aan geen sportwens te hebben. Het grootste deel van deze leerlingen heeft echter in het afgelopen jaar deelgenomen aan sport. De leerlingen zonder sportintentie die niet aan sport deelnamen, vormen elf procent van alle leerlingen.

Ouders dragen verschillende redenen aan waarom hun kinderen niet sporten. Er zijn duidelijke verschillen naar de aard van de handicap. Het door ouders meest genoemde motief om niet te sporten is dat de kinderen geen zin of tijd hebben om aan sport te doen (28%). Dit is vaak een reden die op zichzelf staat. Er is niet altijd een achterliggende reden (zoals gezondheid of negatieve ervaringen in het verleden). Ook onbekendheid waar de kinderen kunnen sporten (21%), te duur (18%) en negatieve ervaringen van het kind (17%) worden vaak genoemd. Ouders van leerlingen met een motorische handicap geven vaker aan de mogelijkheden niet te kennen. Dat sporten te duur is, wordt vaker aangekruist door ouders van leerlingen met een chronische ziekte. Ouders van verstandelijk gehandicapte kinderen geven vaker aan dat hun kind negatieve ervaringen met sport heeft gehad. De gezondheid van het kind wordt door dertien procent van de ouders genoemd. Voor chronisch zieke kinderen en leerlingen met een motorische handicap is de gezondheid de meest genoemde reden om geen sport te beoefenen (rond 30-40%). De hulp die benodigd is om de leerlingen te laten sporten komt op twee manieren naar voren. Enerzijds door de inzet van de ouders zelf (12% geeft op te weinig tijd te hebben) en door de inzet van andere (vrijwillige) hulp (11% geeft aan dat het hieraan ontbreekt). Ouders van verstandelijk gehandicapte kinderen geven vaker aan dat er weinig vrijwillige hulp beschikbaar is om te sporten. Zeven procent van de ouders geeft aan dat het gebrek aan transport een reden is dat hun kind niet kan sporten. Het ontbreken van vervoer, de te hoge kosten en het niet beschikbaar zijn van (vrijwillige) hulp zijn externe redenen die te maken hebben met de randvoorwaarden van de sport. Samengenomen noemt een derde van de

ouders van leerlingen die op de cluster 3-scholen zitten deze externe redenen. Dit betekent dat het grootste deel van de redenen bij het kind en/of de ouders zelf ligt en meer persoonlijk van aard zijn.

4.2 Ambities deels in zicht

Bij het formuleren van de conclusies staan we stil bij de resultaatafspraken die Special Heroes heeft opgesteld voor de landelijke uitrol van het programma in cluster 3 en of de resultaten over de startsituatie van scholen en leerlingen aanleiding zijn om de verwachtingen bij te stellen.

Groot aantal scholen doet mee

Met de positieve ervaringen van het pilotproject in de regio Groot Gelre nog vers in het geheugen, is Special Heroes in 2010 gestart met de landelijke uitrol van het programma in cluster 3 van het speciaal (voortgezet) onderwijs. Op dit moment hebben 142 cluster 3-scholen (81% van het totaal) ingetekend op deelname aan het programma Special Heroes (volgens opgave Special Heroes). Hiermee heeft de projectorganisatie het behalen van haar eerste doelstelling – *op 1 juli 2012 heeft 75 procent van de scholen het programma geïmplementeerd* – binnen handbereik. Van belang is nu dat de deelnemende scholen tussentijds niet afhaken en dat zij zich inspannen om de gemaakte afspraken na te komen. Dit betekent dat zij de samenwerking met lokale sportaanbieders zijn aangegaan, hun leerlingen tijdens schooltijd kennismakingsactiviteiten aanbieden en hen na schooltijd de gelegenheid geven om kennis te maken met het sporten bij een sportvereniging en sport en bewegen ook na de projectperiode een structurele plaats hebben gegeven op hun school. In 2012 kunnen we nagaan welke scholen in staat zijn gebleken om dat voor elkaar te krijgen.

Twee keer in de week gymnastiek

Special Heroes heeft verder als doel gesteld dat zeventig procent van de leerlingen die het programma Special Heroes hebben gevolgd drie maal in de week binnen of buiten de school sporten. Om te bepalen of deze doelstelling wordt behaald kijken we naar de momenten waarop leerlingen tijdens schooltijd sport krijgen aangeboden en naar de sportdeelname van leerlingen in hun vrije tijd. Scholen, ook in het speciaal (voortgezet) onderwijs, hebben een wettelijke verplichting om hun leerlingen bewegingsonderwijs aan te bieden. Zoals uit de resultaten blijkt houden de scholen zich hieraan. De meeste leerlingen halen met de gymnastieklessen op hun schoolafdeling een frequentie van tussen 1,7 en 2 keer sporten per week. Voor alle leerlingen op de helft van de schoolafdelingen en een deel van de leerlingen op ruim een derde van de schoolafdelingen kan daar de zwemles bij worden opgeteld en komen zij uit op drie keer in de week sporten (binnen school). Daarmee is echter nog niet bereikt dat leerlingen ook doorstromen naar een lokale sportaanbieder en in hun vrije tijd sporten. Verder is in de doelstelling van Special Heroes niet aangegeven hoeveel minuten per keer de leerlingen zouden moeten sporten en bewegen. Uitgaande van de beweegnorm voor de jeugd (dagelijks zestig minuten bewegen op matig intensief niveau) zitten de leerlingen via de gymnastieklessen aan de lage kant. De gymlessen duren per keer tussen 34 en 45 minuten (68 en 90 minuten per week). Ook is er geen rekening gehouden met de vraag of hierbij sprake is van de effectieve lestijd of dat er nog tijd moet worden afgetrokken voor omkleeden en vervoer. Als wordt uitgegaan van de fitnorm (drie keer per week twintig minuten inspannende lichaamsbeweging) komen de leerlingen dichterbij de doelstelling. Naast de gymnastieklessen zijn ook de pauzes een ander moment waarop scholen hun leerlingen de gelegenheid kunnen bieden om te sporten.

Bij de meeste schoolafdelingen hebben de leerlingen volgens de cluster 3-scholen de mogelijkheid om in de pauzes te sporten en bewegen. Niet duidelijk is of leerlingen dit ook doen. Deelname aan naschoolse sportactiviteiten zal op dit moment niet veel bijdragen aan een verhoogde sport- en beweegfrequentie van leerlingen, omdat veel scholen daar nog geen aanbod voor hebben.

Eén keer per week sporten ambitieus doel

Om de sportfrequentie van drie keer in de week te halen, zouden leerlingen naast de reguliere gymnastieklessen nog minimaal één keer in de week buiten schooltijd moeten sporten. Dit meten we via de leerlingvragenlijst. Het streefpercentage van omgerekend 56 procent van de cluster 3-leerlingen dat minimaal drie keer binnen of buiten de school sport, lijkt erg ambitieus gekozen.⁶ Bij aanvang van het programma Special Heroes sport ongeveer een derde van de leerlingen van de deelnemende cluster 3-scholen helemaal niet in de vrije tijd. Dat is veel hoger dan onder kinderen en jongeren in het regulier onderwijs. Tweevijfde sport wel, maar minder dan één keer in de week. Een kwart van de leerlingen sport één keer in de week of vaker en voldoet zo aan de doelstelling van Special Heroes, als ook de gymnastieklessen worden meegenomen. Dit betekent dat driekwart van de leerlingen (meer) aansporing nodig heeft om het sporten op te pakken of om vaker te gaan sporten. Voor Special Heroes is dit een belangrijke legitimering van de aanpak.

Stimulans en kennismaking is nodig

Ook uit de opgave van motieven waarom leerlingen niet of weinig aan sport deelnemen blijkt dat het zinvol is om leerlingen en hun ouders te laten kennismaken met sport en positieve ervaringen te laten opdoen. Er zijn grofweg twee typen van redenen waarom leerlingen volgens hun ouders niet of weinig sporten. De redenen die te maken hebben met persoonlijke belemmeringen of drempels bij het kind of de ouders zijn het belangrijkste (*geen zin/ tijd, negatieve ervaringen, gezondheid, geen tijd/ energie om te helpen, beweegt al voldoende*). Er zijn echter ook redenen van meer praktische aard ofwel redenen die te maken hebben met de organisatie van sport (*onbekendheid sportmogelijkheden, te duur, te weinig vrijwillige hulp, geen vervoer*). Bij het ontwikkelen van de activiteiten in het kader van Special Heroes is het van belang om goed in te spelen op de diverse belemmeringen van ouders en hun kinderen om (meer) te sporten. Het eerste type belemmeringen vraagt om een persoonlijke aanpak, waarbij soms op maat, ingespeeld zal moeten worden op gevoelens, motivatie en zelfbeeld van leerlingen en hun ouders. Laten ervaren dat sport leuk kan zijn, dat het hebben van een handicap geen reden hoeft te zijn om aan de kant te staan en dat het vertrouwen kan geven dat het met de juiste begeleiding ook lukt is van belang. Vakleerkrachten en trainers zullen tijdens de kennismakingslessen op school voor voldoende plezierbeleving garant staan. Zij zullen echter ook aandacht moeten hebben voor individuele wensen en belemmeringen van leerlingen. Want die kunnen, zo blijkt uit het onderzoek, heel verschillend zijn.

⁶ Omgerekend van zeventig procent van de tachtig procent leerlingen dat Special Heroes heeft gevolgd. Zie resultaatafspraken aan het begin van dit hoofdstuk.

Aan de andere kant is ook aandacht nodig voor de meer praktische vragen van ouders zoals: ‘Waar kun je sporten?’, ‘Is er vervoer?’, ‘Is er hulp beschikbaar of wat wordt van mij als ouder verwacht?’. Vakleerkrachten en trainers van sportaanbieders hebben hier een belangrijke informerende en stimulerende rol en regionaal projectleiders van Special Heroes een advieserende rol. Cruciaal is dat ouders worden bereikt en zich verbonden voelen met de activiteiten die hun kinderen in het kader van Special Heroes krijgen aangeboden. Hier zit volgens de scholen de crux in de aanpak. In de komende periode zal moeten blijken of en hoe scholen erin slagen de ouders bij het programma te betrekken.

Leerlingen willen wel sporten

Hoewel leerlingen om verschillende redenen niet sporten, blijken leerlingen wel degelijk wensen op dat gebied te hebben. Een derde van de cluster 3-leerlingen zou wel graag willen sporten, maar doet dat momenteel niet. Dit is het potentieel van Special Heroes. Bijna tweevijfde van de leerlingen van de cluster 3-scholen heeft naast de huidige sport een andere sportwens. Bij de leerlingen met een sportwens spelen vooral praktische redenen een rol waarom zij de gewenste sport niet beoefenen.

Groot deel sportende leerlingen is al lid van een sportvereniging

Een belangrijke doelstelling van Special Heroes is dat 55 procent van de leerlingen (die drie keer in de week binnen of buiten school sporten) lid is of staat ingeschreven bij een sport- of beweegaanbieder. Op dit moment is al zeventig procent van de sportende cluster 3-leerlingen lid van een sportvereniging. Hierbij zijn ook de leerlingen meegerekend die minder dan één keer per week sporten. Ook bij kinderen zonder handicap is het percentage sporters dat lid is van een vereniging hoog. De doelstelling is op dit moment onvoldoende ambitieus geformuleerd. De ambitie om cluster 3-leerlingen in hun vrije tijd te laten sporten bij een sportvereniging in de buurt is op zichzelf een goed streven. Een toename in het verenigingslidmaatschap zal echter hand in hand (moeten) gaan met het verleiden van de leerlingen die nu helemaal niet of maar weinig sporten om het sporten op te pakken.

Aandacht voor verhogen sportdeelname

Om de sport voor leerlingen op cluster 3-scholen een impuls te geven, zal Special Heroes vooral moeten focussen op het enthousiasmeren van die leerlingen die nog niet of weinig sporten (0-11 keer per jaar). Dit zijn vooral jonge leerlingen en leerlingen met een meervoudige handicap. Winst is ook te behalen bij die groep leerlingen die al wel sport (12-59 keer per jaar), maar dat nog niet op wekelijkse basis doet. Alles bij elkaar opgeteld gaat het in totaal om driekwart van de cluster 3-leerlingen die met het programma Special Heroes verleid kunnen worden om (meer) te gaan sporten en dat bij een sportvereniging te gaan doen. Wat betreft de doorgeleiding naar de sportvereniging zal de focus van Special Heroes zich in ieder geval moeten richten op specifieke groepen leerlingen, zij die minder vaak lid zijn van een sportvereniging. Dit zijn leerlingen met een meervoudige handicap en jongere leerlingen (6 – 9 jaar). Bij deze groepen leerlingen blijft de sportdeelname ook achter. Dit pleit ervoor om juist deze leerlingen te betrekken in het programma Special Heroes.

4.3 Vooruitblik monitoring

Om te bepalen of de resultaten van Special Heroes in 2012 behaald worden zullen de metingen onder leerlingen en scholen worden herhaald. Ouders van leerlingen die aan Special Heroes hebben deelgenomen krijgen in 2012 de leerlingvragenlijst (in iets aangepaste vorm) uitgereikt. Ook bij deelnemende scholen brengen we opnieuw een aantal basisgegevens in kaart en vragen we specifiek naar behaalde resultaten. Naast het herhalen van beide metingen aan de eindstreep van het programma, voeren we tussentijds ook aanvullend onderzoek uit. In de looptijd van het programma houden we (groeps)gesprekken met regionaal projectleiders, vakleerkrachten van scholen, trainers van sportaanbieders, ouders en leerlingen. Daarbij volgen we tien deelnemende cluster 3-scholen in hun ontwikkelingen. Tevens worden meewerkende sportaanbieders op twee momenten in de tijd uitgenodigd voor een webenquête over hun rol bij het proces. Deze resultaten worden tussentijds gedeeld met Special Heroes. Bij de eindrapportage brengen we alle resultaten samen.

Literatuur

Aanvullend Voorzieningengebruik Onderzoek (AVO) 2007, data-analyse op gegevens van het Sociaal en Cultureel Planbureau te Den Haag en het Centraal Bureau van de Statistiek te Leidschendam.

Herweijer, L., H. Stegeman & E. Wisse (2008). *Sport en Onderwijs*. In: K. Breedveld, C. Kamphuis & A. Tiessen-Raaphorst (red.), *Rapportage Sport 2008*. Den Haag/'s-Hertogenbosch: Sociaal en Cultureel Planbureau/W.J.H. Mulier Instituut: 231-254.

Lindert, C. van, M. de Jong & R. van den Dool (2008). *(On)beperkt Sportief. Monitor sportdeelname van mensen met een handicap 2008*. W.J.H. Mulier Instituut, Den Bosch/ Arko Sports Media, Nieuwegein.

Slingerland, M. & L. Borghouts (2011). Direct and Indirect Influence of Physical Education-based interventions on Physical Activity: A. Review. *Journal of Physical Activity and Health* (in druk).

Sportersmonitor 2010, data-analyse op gegevens van het W.J.H. Mulier Instituut te 's Hertogenbosch.

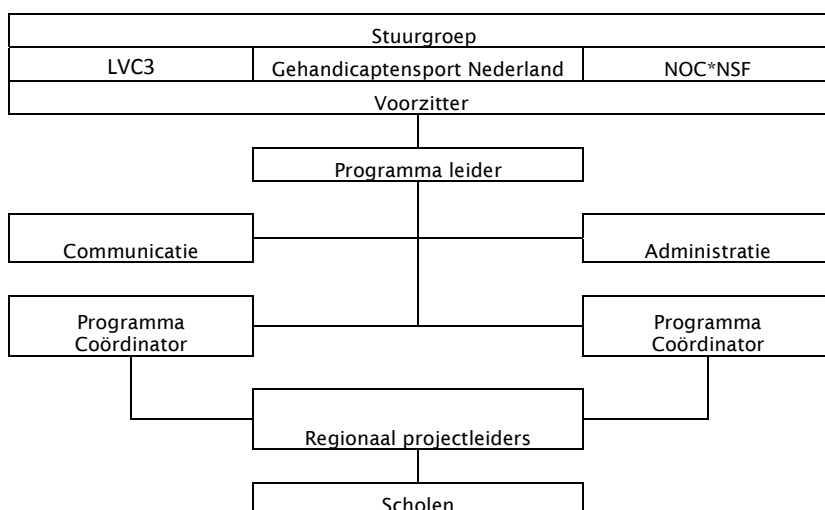
Stuij, M., E. Wisse, G. van Mossel, J. Lucassen & R. van den Dool (2011). *School, Bewegen en Sport*. Arko Sports Media, Nieuwegein.

Bijlagen

Bijlage 1. Programmastructuur

Het programma Special Heroes wordt aangestuurd door een landelijk programmaleider, welke in de uitvoering wordt ondersteund door twee programmacoördinatoren (zie figuur). Zij sturen ieder voor zich een aantal regionaal projectleiders aan. Deze werken regionaal en hebben ieder een aantal scholen toegewezen gekregen die zij met raad en daad terzijde staan bij de implementatie van Special Heroes op de school. De regionaal projectleider bemiddelt in de praktijk tussen school en lokale partijen zoals sportaanbieders, gemeente, combinatiefunctionaris en informeert de school over procedures en werkwijze, stimuleert en adviseert. Ook bij de monitoring en evaluatie vervult de regionaal projectleider een belangrijke bemiddelende rol.

Figuur: Organogram Special Heroes

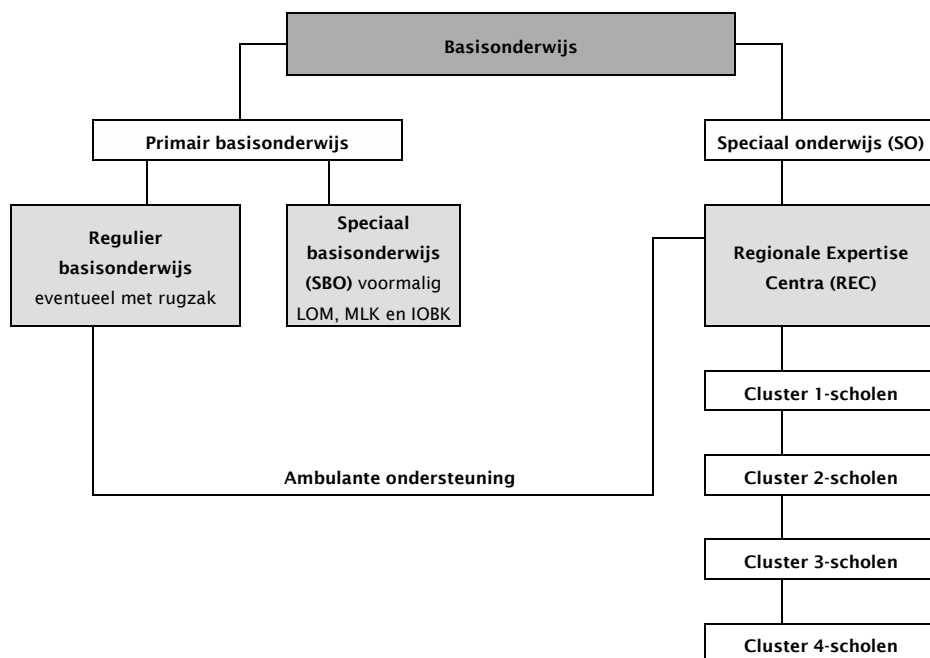
Bijlage 2. Beschrijving speciaal onderwijs

Sinds 1998 is het Speciaal Onderwijs gesplitst in Speciaal Basisonderwijs (SBO) en Speciaal Onderwijs (SO). Het SBO valt onder dezelfde wet als het reguliere basisonderwijs: de Wet op het Primair Onderwijs (WOP). Het SBO was tot 1998 gericht op Moeilijk Lerende Kinderen (MLK), kinderen met Leer- en Opvoedingsmoeilijkheden (LOM) en In Ontwikkeling Bedreigde Kleuters (IOBK) (zie figuur 1). Tegenwoordig wordt gezegd dat kinderen met een (betrekkelijk) laag intelligentieniveau en kinderen die een leerachterstand hebben naar het SBO gaan.

Als het gaat om scholen voor kinderen met handicaps en zwaardere problematiek, spreken we van het Speciaal Onderwijs. Het SO is onderverdeeld in vier clusters:

- Cluster 1: Scholen voor leerlingen met een visuele handicap en leerlingen met een visuele handicap in combinatie met een meervoudige handicap.
- Cluster 2: Scholen voor dove en slechthorende leerlingen en leerlingen met ernstige spraakmoeilijkheden, mogelijk in combinatie met een andere handicap.
- Cluster 3: Scholen voor leerlingen met lichamelijke, verstandelijke en/of meervoudige handicaps en langdurig zieke kinderen (LZK).
- Cluster 4: Scholen voor zeer moeilijk opvoedbare leerlingen (ernstige gedragsproblemen, ontwikkelingsproblemen en/of psychiatrische problemen), langdurig zieke leerlingen zonder een lichamelijke handicap en onderwijs aan leerlingen in scholen die verbonden zijn aan pedologische instituten.

Figuur 1. Schematische weergave van het basisonderwijs in Nederland

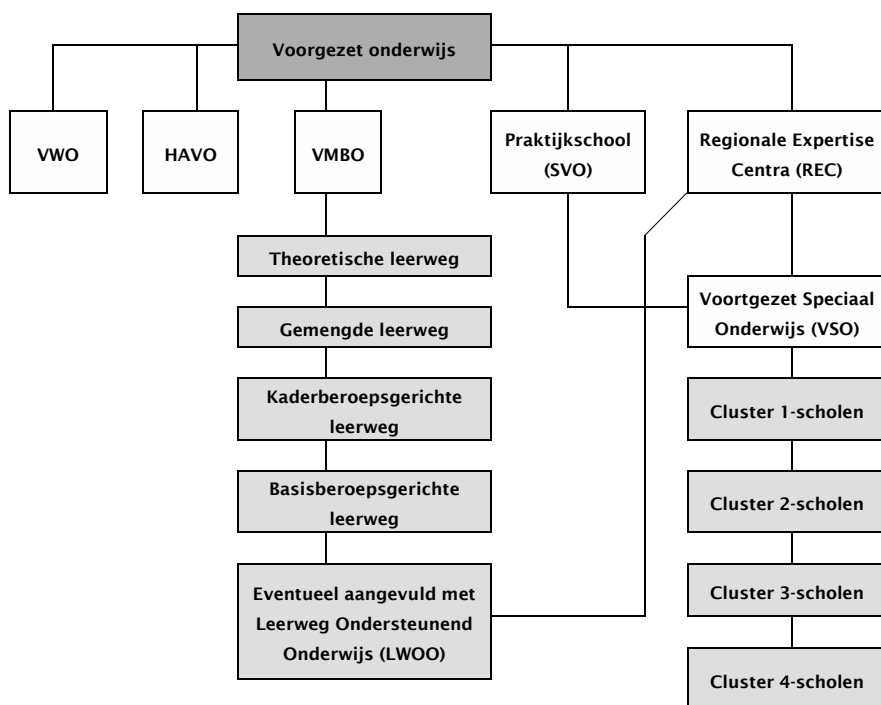

Bron: Ministerie van VWS, 2003

Beschrijving van het voortgezet speciaal onderwijs

In het voortgezet onderwijs zijn de afgelopen jaren, net als in het basisonderwijs, vele veranderingen doorgevoerd. Kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden en moeilijk lerende kinderen zijn ondergebracht in de Wet op het Voortgezet Onderwijs. Dit type onderwijs valt onder de noemer speciale scholen voor voortgezet onderwijs en moet zich omvormen tot Leerwegondersteuning (LWOO) op Praktijkonderwijs (PrO) (zie figuur 2). Het LWOO is bestemd voor leerlingen die hiaten, achterstanden of andere problemen hebben, maar in principe wel voldoende capaciteit bezitten om het VMBO diploma te halen. Het Praktijkonderwijs (PrO) is een onderwijsvorm voor leerlingen van wie verwacht wordt dat zij het VMBO niet met een diploma afronden.

Figuur 2. Schematische weergave van het voortgezet onderwijs in Nederland

Bron: Ministerie van VWS, 2003

Bijlage 3. Vraagpunten schoolvragenlijst

Voor de volledige vragenlijst ga naar: www.mulierinstituut.nl/specialheroes

Algemene vragen:

- naam deelnemende school, naam gemeente en schoolnummer
- type onderwijs
- aantal leerlingen per schooltype
- gemiddelde groepsgrootte van de klassen
- aantal rolstoelgebonden leerlingen
- belangrijkste aspect van sport en bewegen voor de leerlingen

De gymnastiek- en zwemlessen:

- deelname meeste leerlingen mee aan de gymnastieklessen van de school
- redenen niet deelname gymnastieklessen
- aangeboden sport- en beweegvormen tijdens de gymnastieklessen
- gemiddelde groepsgrootte gymnastieklessen
- aantal gymnastieklessen per week en duur in minuten per week
- aanbod zwemonderwijs
- aantal minuten zwemonderwijs per week
- redenen geen zwemonderwijs
- aanwezigheid vakleerkracht lichamelijke opvoeding
- wie verzorgen gymnastieklessen op school nog meer
- mogelijkheden om in de pauze te sporten en bewegen

Naschoolse sportactiviteiten:

- aanwezigheid aanbod van naschoolse sportactiviteiten
- soorten naschoolse sportactiviteiten en frequentie
- wie zijn betrokken bij (organisatie) van naschoolse sportactiviteiten
- samenwerking met andere organisaties bij naschoolse sportactiviteiten en op welke gebieden
- mening over samenwerking met naburige sportverenigingen

Verwachtingen Special Heroes:

- met wie of welke organisaties verwachten scholen samen te werken bij opzet en uitvoer Special Heroes
- beoogde doelgroep Special Heroes op school
- beoogde doelen bij Special Heroes
- manier waarop school Special Heroes binnenschools, naschools en buitenschools gaat aanbieden
- welke sportactiviteiten verwacht school aan te organiseren
- verwachte aantal (clinic)blokken per jaar en omvang (clinic)blokken in weken
- verwachtingen hoe naschoolse activiteiten voor Special Heroes worden begeleid
- verwachte benodigd aantal uren per jaar voor uitvoering activiteiten
- verwachte belemmeringen bij opzet en uitvoer Special Heroes

Bijlage 4. Vraagpunten leerlingvragenlijst

Voor de volledige vragenlijst ga naar: www.mulierinstituut.nl/specialheroes

De vragenlijst is verspreid onder leerlingen van deelnemende scholen en door ouders (samen met hun kind) ingevuld.

Algemene vragen:

- geslacht en leeftijd
- postcode woonadres
- aantal personen huishouden
- aantal uren werk (betaald of vrijwillig)
- gezondheid kind
- lichaamslengte en –gewicht
- aard beperkingen
- wijze van transport naar school

Sport- en beweegactiviteiten:

- frequentie en intensiteit beweegactiviteiten
- beoefening soort sportactiviteit
- beoefening sport in aangepaste vorm
- frequentie beoefening sportactiviteit
- redenen niet of weinig sporten
- wens beoefening soort sportactiviteit
- redenen niet beoefenen wenssport
- lidmaatschap sportvereniging (soort vereniging en naam vereniging)
- wens lidmaatschap sportvereniging (naam vereniging)
- reden geen lid wensvereniging
- behaalde zwemdiploma's

Bijlage 5. Tabellen scholenvragenlijst

Tabel 1. Deelname Special Heroes cluster 3-scholen, naar regio (in aantallen)

Regio	Geen deelname	Deelname voor 2010	Deelname vanaf 2010	Totaal
Noordoost-Nederland			10	10
Fryslan	10			10
De 4 Provinciën	2		9	11
Oostmarke			9	9
Groot Gelre		20		20
Reactys	3		10	13
Noord-Holland			23	23
Zuid-Holland Noord			4	4
Zuid-Holland Midden	4		7	11
De Nachtegaal	2	19		21
Zeeland	1		5	6
Rivierenland		6		6
Balein	1		4	5
Brabant Zuidoost	4		3	7
Midden-Brabant			4	4
West-Brabant			5	5
Limburg	6		4	10
Totaal	33	45	97	175

Bron: Bewerking door Mulier Instituut van LVC 3 scholenlijst verkregen via Special Heroes (voorjaar 2010). De aantallen in de tabel zijn een momentopname. De lijst is gedurende de programmaperiode aan verandering onderhevig.

Tabel 2. Respons scholenvragenlijst, naar afdelingen, vergelijking met totaal cluster 3 scholen en steekproef (in aantallen en procenten)

Totaal cluster 3 scholen			Steekproef		Respons scholenvragenlijst	
Aantal (n=175)			Aantal (n=122)		Aantal (n=83)	
		%		%		%
ZMLK SO	126	72	86	70	62	75
ZMLK VSO	131	75	92	75	63	76
MG	137	78	92	75	34	41
LZK SO	34	19	28	23	14	17
LZK VSO	24	14	19	16	9	11
LG SO	32	18	25	20	12	15
LG VSO	25	14	18	15	11	13
Totaal	509		360		205	

Bron:

- Totaal cluster 3-scholen en Steekproef: Bewerking door Mulier Instituut van LVC3 scholenlijst verkregen via Special Heroes (voorjaar 2010).
- Respons scholenvragenlijst: antwoord scholen op vraag 4 uit scholenvragenlijst (najaar 2010).

Tabel 3. Aanbod sport- en beweegvormen tijdens de gymnastieklessen cluster 3- scholen in afgelopen twaalf maanden totaal en naar schoolafdelingen (in procenten)

Sporten	Totaal (n=80)	ZMLK SO (n=60)	ZMLK VSO (n=61)	MG (n=25)	LZK SO (n=14)	LZK VSO (n=9)	LG SO (n=12)	LG VSO (n=11)
(Rolstoel)basketbal	82	78	82	94	93	100	100	100
Boccia	12	8	8	29	21	44	67	73
Goalbal	9	10	10	12	7	11	25	18
Handbal	41	40	42	38	50	44	67	64
(Rolstoel)hockey	74	70	68	79	100	100	92	91
Korfbal	62	57	61	59	64	33	25	27
(Quad)rugby	10	8	8	12	14	33	25	27
Showdown	4	5	5	9		11	25	27
Voetbal	95	95	94	97	100	100	100	100
(Zit)volleybal	57	53	53	56	71	67	50	45
Honk-, soft-, slagbal	88	88	84	82	100	100	92	91
Andere teamsporten	41	45	44	56	57	89	83	82
(Rolstoel)dansen	41	38	32	53	71	56	58	64
Handbiken	4	2	2	9	14	22	25	27
Fietsen	23	22	21	29	14	22	25	27
Fitness, aerobics	51	52	55	65	43	67	75	73
Gymnastiek, turnen	91	92	89	94	100	100	100	100
Hardlopen, atletiek	73	73	68	82	93	100	83	91
Paardrijden	6	5	5	3				
Schaatsen	27	27	27	18	36	33	25	27
Wandelen	23	23	23	26	14	22	33	36
Zwemmen	70	67	66	91	57	78	92	100
Badminton	82	80	79	85	100	100	100	100
Tafeltennis	35	30	27	47	57	56	92	91
(Rolstoel)tennis	37	33	31	41	36	33	50	55
Judo	70	70	69	68	64	78	75	82
Andere vecht- en verdedigingssport	9	5	3	9	14	22	25	27
Anders	22	17	18	24	36	44	33	36

Bijlage 6. Tabellen leerlingvragenlijst

Tabel 1. Kenmerken, (sportende) leerlingen van cluster 3-scholen (in procenten)

	Geslacht			Leeftijd				Beperkingen indeling			Meer- voudig
	Totaal	Jongen	Meisje	6-9	10-12	13-15	16-19	Motorisch	Chronisch	Verstan- delijk	
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	
<i>Ongewogen aantal</i>	<i>3.816</i>	<i>2.337</i>	<i>1.479</i>	<i>727</i>	<i>1.078</i>	<i>1.127</i>	<i>884</i>	<i>405</i>	<i>128</i>	<i>1.847</i>	<i>1.436</i>
Geslacht											
Jongen	62	100		66	64	61	57	63	60	62	62
Meisje	38		100	34	36	39	43	37	40	38	38
Leeftijd											
6-9 jaar	19	20	17	100				23	29	18	18
10-12 jaar	28	29	27		100			32	38	26	29
13-15 jaar	30	29	30			100		30	20	30	31
16-19 jaar	23	21	26				100	16	13	26	22
Gezondheid kind											
(zeer) goed	85	87	83	82	85	87	86	77	50	92	81
Gaat wel	13	12	15	16	13	12	14	21	49	7	16
(zeer) slecht	1	1	2	2	2	1	1	2	2	0	3
Body Mass Index											
ondergewicht	12	12	12	13	12	11	13	17	13	11	12
normaal	63	64	62	59	62	63	68	58	71	64	64
overgewicht	20	20	22	21	21	21	18	20	12	22	20
obesitas	4	4	4	7	5	4	2	5	3	4	4
Beperkingen kind											
Motorisch	35	35	35	38	37	35	29	100			70
Blind/slechtziend	5	4	6	3	3	6	6	5	3	3	8
Gehoor	4	4	5	3	5	5	4	5	1	3	7
Verstandelijk	76	75	77	72	72	77	82			100	77
Gedrag/emotioneel	34	37	28	39	37	32	27	22	26	33	40
Spraak/taal	22	22	21	29	24	20	16	16	4	19	33
Chronisch ziek	12	11	12	15	14	10	9	21	100		16
Anders	7	8	6	6	7	9	6	5	2	6	11
Geen											
Vervoer naar school											
N.v.t. woont intern	1	1	2	1	2	1	1	1		2	2
Zelf lopend	3	2	4	1	2	3	4	1	1	3	3
Zelf fietsend	11	11	10	3	6	14	20	3	4	14	9
Auto vervoerbedrijf	79	79	80	84	84	79	70	91	91	75	80
Openbaar vervoer	3	3	3	2	1	3	6	2	2	3	3
Wij brengen het	10	9	10	16	10	7	6	7	6	10	10

Monitor Special Heroes in cluster 3

Startsituatie van deelnemende cluster 3-scholen en hun leerlingen

Caroline van Lindert
Remko van den Dool

Sport en bewegen is goed voor iedereen! Sporten maakt fit voor het leven. Dit geldt ook voor kinderen en jongeren met een handicap. Toch sporten zij minder in vergelijking met hun leeftijdsgenoten zonder handicap. Dat moet veranderen, vinden het Nationaal Kenniscentrum Gehandicaptensport, NOC*NSF en de Landelijke Vereniging van Cluster 3-scholen (LVC3). Om de sportdeelname van kinderen en jongeren met een handicap te vergroten hebben zij samen het programma Special Heroes opgezet.

Sporten moet je beleven! Volgens dit uitgangspunt wil Special Heroes kinderen en jongeren met een handicap zelf laten ervaren hoe leuk sporten en bewegen kan zijn. In het programma staan leerlingen in het speciaal (voortgezet) onderwijs centraal en vormt de school de “spil” in de aanpak. De ambitie van Special Heroes is dat zoveel mogelijk leerlingen met een handicap via cliniclessen op school kennismaken met sport en bewegen en dat zij deze positieve ervaringen meenemen en in de vrije tijd gaan sporten en bewegen bij een sportvereniging, net als ieder ander.

De ambitie van Special Heroes is om het programma landelijk uit te rollen bij cluster 3 scholen. Dit zijn scholen voor kinderen en jongeren met een lichamelijke en/of verstandelijke handicap, met een ernstige meervoudige handicap en chronisch zieke kinderen. Monitoring en evaluatie maakt integraal onderdeel uit van het programma Special Heroes. Gedurende de looptijd van het programma vinden verschillende onderzoeken plaats. In dit rapport zijn de resultaten van de eerste meting beschreven. Het rapport geeft de startsituatie weer van de aan Special Heroes deelnemende cluster 3-scholen en hun leerlingen en gaat specifiek in op het huidige sport- en beweegaanbod van de scholen en het sport- en beweeggedrag van de leerlingen.